

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Педагогічний факультет

Кафедра початкової освіти та освітніх інновацій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

«ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ»

Виконала: здобувачка вищої освіти

ОПП «Початкова освіта», спеціальності

013 Початкова освіти групи ПОзм-21

Стецик Ангеліна Борисівна

Науковий керівник: **Клепар М.В.**,

доктор педагогічних наук, професор

Рецензент: **Потапчук Т.В.**,

доктор педагогічних наук, професор

Івано-Франківськ – 2025 р.

АНОТАЦІЯ

Стецик А.Б. «Вплив емоційного інтелекту на розвиток творчих здібностей молодших школярів». – Рукопис. 2025

Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) освітнього рівня спеціальності 013 «Початкова освіта», Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, 2025.

На сучасному етапі особливого значення набуває творчий розвиток особистості, втілення у життя креативних й цікавих ідей та самореалізація через творчість. Саме тому розвиток творчого потенціалу у процесі навчання і виховання молодших школярів є одним із стрижневих завдань. Це передбачає акцентування уваги на значенні емоційного інтелекту та виокремленні його впливу на гармонійний розвиток особистості, окреслює функціонально-змістові характеристики роботи з молодшими школярами.

Проаналізовано науковий доробок психологів та педагогів, визначено актуальність питання впливу емоційного інтелекту на творчий розвиток учнів початкової школи на сучасному етапі. Апробовано та узагальнено переваги емоційного інтелекту молодших школярів у контексті їх загального розвитку. Здійснено порівняльний аналіз результатів дослідження з первинними даними ефективності розвитку емоційного інтелекту та творчих здібностей учнів, запропоновано шляхи подальшого підвищення ефективності виховного впливу на особистість.

Ключові слова: емоційний інтелект, творчі здібності, молодші школярі, емоційна компетентність, креативність, розвиток особистості, початкова освіта, психолого-педагогічні умови, експериментальне дослідження.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	7
1.1. Розвиток творчих здібностей учнів як психолого-педагогічна проблема	7
1.2. Емоційний інтелект та його вплив на творчість особистості школяра	17
1.3. Основні форми розвитку творчих здібностей молодших школярів	28
Висновки до Розділу 1	39
РОЗДІЛ 2. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ	41
2.1. Дослідження рівня розвитку творчих здібностей молодших школярів (констатуючий експеримент).....	41
2.2. Методика розвитку творчих здібностей учнів (формувальний експеримент).....	51
2.3. Результати експериментального дослідження.....	62
Висновки до Розділу 2.....	74
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
ДОДАТКИ.....	90

ВСТУП

В умовах глобалізації суспільного розвитку на увагу заслуговує гармонійний розвиток особистості, що передбачає не лише відповідний інтелектуальний її рівень, а й наявні творчі здібності, що лежать в основі продукування нових ідей та їх втілення у життя. Творчий розвиток особистості складає основу її загального розвитку та, водночас, вказує на можливість самореалізації, самоствердження, користі на благо народу, суспільства у цілому. Проте, передумовою такого розвитку вважаємо емоційний інтелект як значущі уміння та навички керування собою, прогнозування подальших дій, взаємодії, вирішення різного роду завдань тощо. Ці та інші аспекти вказують на актуальність проблеми емоційного й водночас творчого розвитку особистості – людини ХХІ століття, епохи змін, швидкоплинності інформації, наукового прогресу. З іншого боку, на це вказують основні нормативні документи про освіту, як-от: Концепція НУШ, Державний стандарт початкової освіти, Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» тощо. Основним завданням сучасної освіти виступає гармонійний розвиток особистості, пошук та сприяння удосконаленню природних задатків та здібностей, творчого потенціалу. Отже, гармонійний розвиток молодших школярів – це передовсім його належний фізичний, психоемоційний, творчий розвиток, на що й спрямована нова українська школа. А тому проблема розвитку творчих здібностей молодших школярів на основі емоційного інтелекту має особливе значення сьогодні. З іншого боку, на це вказує й те, що здобувачі освіти навчаються в нестандартних умовах – у час війни, що спричиняє небезпеку їхньому життю, психічному, емоційному та ментальному здоров'ю.

Актуальність нашої проблеми вказує на потребу поглибленого вивчення різних її аспектів, що дало поштовх до вибору теми нашого дослідження

«Вплив емоційного інтелекту на розвиток творчих здібностей молодших школярів».

Об'єкт дослідження – гармонійний розвиток особистості молодшого школяра у процесі навчання.

Предмет дослідження – вплив емоційного інтелекту учнів на розвиток їх творчих здібностей

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці впливу емоційного інтелекту на творчий розвиток особистості молодшого школяра.

Досягнення поставленої мети нашого дослідження вимагає вирішення таких **завдань**:

1. Розкрити актуальність означеної проблеми, проаналізувати наукові джерела.
2. Виокремити переваги та вплив емоційного інтелекту на розвиток творчих здібностей молодших школярів.
3. Експериментально перевірити вплив емоційного інтелекту на розвиток творчих здібностей молодших школярів та підвищити рівень ефективності творчого розвитку учнів.

У процесі дослідження нами було використано такі **методи дослідження**:

- *теоретичні методи* (аналіз та узагальнення психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження);

- *емпіричні методи* (анкетування, опитування, бесіди, спостереження, психолого-педагогічний експеримент, методи статистичної обробки даних, ранжування).

Методологічною та теоретичною основою дослідження є: наукові роботи вчених, нормативно-правові документи про освіту: Концепція НУШ, Державний стандарт загальної середньої освіти, Закони України: «Про освіту»,

«Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», навчальні програми, підручники для початкової школи.

Експериментальна база. Дослідження проводилося на базі

Теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні форм, прийомів та методів підвищення емоційного та творчого розвитку особистості молодшого школяра.

Практичне значення дослідження полягає у виокремленні найбільш ефективних напрямків організації розвитку творчих здібностей учнів початкової школи на основі удосконалення їх емоційного інтелекту.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення й практичні результати дослідження були представлені та пройшли обговорення під час науково-практичних конференцій та на засіданнях кафедри початкової освіти.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Зміст викладено на 92 сторінках, у тому числі основного тексту – 79 сторінок.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1 Розвиток творчих здібностей учнів як психолого-педагогічна проблема

На сучасному етапі питання розвитку творчих здібностей учнів початкової школи посідає особливе місце в освітньому процесі. Практика доводить, що стрижневим компонентом його сьогодні виступає творчість. А тому розвиток творчих здібностей здобувачів – головне завдання сучасної освіти. На це вказують основні положення нормативно-правових документів про освіту, а саме: Закон України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту», Концепція НУШ, Державний стандарт загальної середньої освіти тощо. Основними принципами, визначеними документами про освіту, є створення належних умов щодо пошуку, виявлення та розвитку природних задатків і здібностей особистості у процесі її навчання і виховання, розвитку таланту, сприяння самореалізації з опорою на природний потенціал, індивідуальні особливості та можливості.

Творча особистість розглядається на кшталт передумови ефективного розвитку держави та світу у цілому, гаранта її процвітання та могутності. Творча особистість, здатна генерувати нові креативні ідеї – це рушій економічного, соціального, політичного, культурного та освітнього розвитку країни, з одного боку, та можливість реалізувати себе у повсякденному житті, бути успішним й щасливим, з іншого. Цьому варто навчати дітей з ранніх років й удосконалювати уміння на етапі шкільного навчання. Саме тому головним завданням сучасного учителя виступає навчити учнів творити.

Особливу увагу цьому питанню приділяли педагоги й психологи різних епох. Питання творчої особистості розглядали ще античні філософи

Аристотель та Геракліт, а надалі в епоху Середньовіччя та Відродження інші мислителі.

Творча діяльність, природні задатки та обдарованість була та залишається предметом досліджень вітчизняних науковців-психологів, які стверджують, що це, з одного боку, стрижневі якості особистості, а з іншого – показник її досягнень у процесі діяльності (В. Клименко, А. Моляко, В. Рибалко, Д. Романовська, Н. Токарева). Сьогодні ми послуговуємося науковим доробком зарубіжних психологів З. Фрейда, Е. Фромма, А. Маслоу, на міркування яких, творчі здібності - це особистісні природні характеристики людини. Особливий внесок у розвиток теорії творчості на основі діяльнісного підходу зробили вітчизняні психологи І. Біла, В. Клименко, В. Рибалка, В. Роменець.

З точки зору психології, кожна дитина має природні задатки, які внаслідок розвитку формуються у здібності й так само їй властиві певні особливості нервової системи, що визначають специфіку творчого зростання за певних умов. Дослідники акцентують увагу на тому, що розвивати творчі здібності варто вже у ранньому віці. На сучасному етапі у психології існує чимало наукових підходів щодо періодизації сензитивних періодів розвитку творчих здібностей особистості. Зокрема дослідники Ж. Піаже, Дж. Гілфорд, Е. Торренс, А. Маслоу, К. Роджерс акцентують увагу на ранньому дитинстві, що є найбільш ефективним періодом формування творчих здібностей дитини, про що свідчить закладання основ творчого мислення, швидкий розвиток уяви та фантазії. Натомість у ході навчання створюються найбільш сприятливі умови щодо розкриття творчого потенціалу особистості та спрямування її розвитку у напрямку творчості. Так, дослідниця В. Іванова зазначає: «У шкільному віці починає формуватися новий тип мислення – теоретичний, що дозволяє молодшому школяреві вирішувати завдання, орієнтуючись на внутрішні суттєві властивості і стани. Мислення молодшого школяра нерозривно пов'язане з іншими психічними процесами, і перш за все з уявою. В ході навчальної діяльності школярі освоюють сукупність засобів зовнішнього, предметного вираження продуктивної уяви», і чим більше вони накопичують

знань, чим багатший їх досвід і різноманітніше враження, тим більше цікаві і незвичайні образи виникають в їхній уяві. Можна припустити, що розвиток мислення перебуває в прямій залежності від розвитку пам'яті: чим більше розвинена пам'ять, тим більше нових знань і умінь дитина може засвоїти за допомогою розумових операцій, що сприяє успішному виконанню нею навчальної діяльності. Мислення в цьому віці тісно пов'язане зі сприйняттям... відбувається перехід від мимовільного сприйняття до довільного...» [19, с. 118].

Вчені доводять, що, з одного боку, навчання та розвиток мають відбуватися одночасно, а з іншого – процес розвитку творчих здібностей молодших школярів передбачає формування умінь та навичок користування набутими знаннями в повсякденному житті, нестандартних ситуаціях, в умовах, коли слід швидко прийняти нетипове рішення. З цією метою пропонується педагогам-практикам використовувати різні завдання навчального, розвивального, пізнавального, творчого та нестандартного характеру, організувати творче комунікативне освітнє середовище.

У цілому наука психологія розглядає здібності як властивості індивіда, що є передумовою успішного виконання певних видів діяльності. Поряд із тим науковці виокремлюють задатки – певні анатомо-фізіологічні особливості організму, на основі яких розвиваються здібності. Творча здібність у психології розглядається, як здатність продукувати креативні ідеї, приймати нестандартні рішення, уміння швидко вирішувати завдання у нетрадиційний спосіб. Натомість показниками творчих здібностей, на думку учених-психологів, виступають: висока продуктивність праці (різних видів діяльності), оригінальність, гнучкість мислення.

Питання розвитку творчих здібностей порушували у своїх працях відомі педагоги, а саме: Л. Антонюк, І. Баранюк, Д. Богоявленська, А. Богуш, О. Олексюк, Б. Гніденко, А. Давиденко, А. Добровольська, О. Дьяченко, Дж. Гілфорд, Г. Костюк, І. Кульчицька, Н. Кічук, В. Клименко, В. Климчук, Є. Коршак, Н. Кузьміна, О. Кульчицька, М. Мартинюк, В. Моляко, О. Музика, Г.

Падалка, Я. Пономарьов, Т. Равлюк, В. Рибалка, В. Роменець, О. Рудницька, О. Савченко, В. Сергієнко, Р. Стернберг, М. Холодна, Н. Ярьомич та інші. Науковці зауважують, що творчі здібності виступають своєрідною передумовою духовного зростання особистості, а їх розвиток – це цілеспрямований систематичний психолого-педагогічний процес. Цікавими у контексті нашого дослідження є праці сучасних вчених І. Курліщук, А. Кошель, О. Музики, І. Павленко, І. Середи, Т. Турбар тощо. Зокрема на сучасному етапі розвитку освіти науковці по-різному трактують сутність поняття «творчість», як-от:

- самопізнання, саморозвиток, засіб, у якому відображаються намагання, очікування людини» (Т. Атаманчук) [1, с. 258];
- складне інтегроване утворення; коректно організована діяльність молодших школярів на уроках, спрямована на розвиток їх творчих здібностей (О. Поліщук, О. Шахрай, А. Кругляченко) [47, с.7];
- процес створення суб'єктивно нового, заснованого на спроможності створювати оригінальні ідеї і користуватися нестандартними способами діяльності (А. Кошель) [24, с. 69];
- наявність у особистості здібностей, мотивів, знань, і умінь, завдяки яким створюється продукт, що вирізняється новизною, оригінальністю, унікальністю (О. Гірний) [11, с. 52].

Дослідник проблеми творчого розвитку особистості А. Кошель вказує на різні аспекти творчості, до яких відносить: підготовку до творчої діяльності, безпосередню творчу діяльність та продукт творчості. Водночас вчені Г. Білан, І. Курліщук, І. Павленко визнають взаємозв'язок творчих здібностей дитини та її індивідуальних психологічних особливостей, вказуючи на те, що за сприятливих умов розширюються можливості щодо занурення у внутрішній світ особистості, розкриття її творчого потенціалу. Науковці розмежовують різні аспекти творчих здібностей та пояснюють на кшталт:

- творчі здібності – здібності до навчальної діяльності, що слугують ефективному засвоєнню знань, формуванню умінь та навичок; здібності до наукової роботи;
- творчі здібності – це результат розвитку загальних і спеціальних здібностей особистості за сприятливих умов навчання і виховання, які своєю чергою відповідають вимогам творчої діяльності;
- творчі здібності – це здібності, формування і розвиток яких узалежнюється природними задатками тощо.

Цікавим, на наш погляд, є твердження науковця В. Чорноуса проте, що творчі здібності – це «продукт саморуху, самостійного розв’язання задач і питань, самостійного розкриття закономірностей і зв’язків між предметами і явищами, продукт роботи мозку на шляху «від відкриття усім відомих істин до відкриття невідомих істин» [66, с. 86].

У полі зору науковців завжди перебували різні шляхи розвитку творчості особистості, на яких акцентували дослідники, а зокрема:

- дослідницький метод навчання та розвиток творчості учнів (Г. Армстронг, Дж. Дьюї та ін.);
- навчання шляхом пошуку та відкриттів (Дж. Брунер, А. Осборн, Е. Торренс та ін.);
- теорія розвивального навчання особистості;
- теорія проблемного навчання (А. Алексюк, Л. Момот, В. Паламарчук та ін.).

Сучасна дослідниця Н. Хомюк зауважує: «Щоб сформувати творчі здібності, дитині необхідно отримати якнайбільше вражень про навколишній світ під час виконання різних видів діяльності, які їй подобаються найбільше. Згодом це відбувається в усіх притаманних учням видах діяльності (гра, малювання, конструювання, читання та розігрування сюжетів знайомих

літературних творів, складання віршів, казок, робота з геометричним матеріалом, експериментування тощо)...» [39, с. 38]

Як свідчить аналіз наукової літератури, проблема є багатоаспектною та вимагає подальшого свого поглибленого вивчення. Зокрема на сучасному етапі розмежовують декілька підходів щодо розвитку творчих здібностей особистості, як-от: у процесі опанування освітньої програми й вивчення різних освітніх галузей, організації та здійснення позакласної та позаурочної роботи, використання різних засобів та видів мистецтва.

Відомий вітчизняний педагог В. Сухомлинський вказував на те, що формування творчої особистості базується передовсім на реалізації індивідуального підходу, урахування індивідуальних особливостей, рівня розвитку, вікових та навчальних можливостей, потреб та інтересів. З іншого боку, на думку В. Сухомлинського, кожній дитині властиве бажання творити, експериментувати, досліджувати. Творчість видатний педагог розглядав як сутність всієї життєдіяльності учнів у царині знань, стимулом підвищення рівня навчально-пізнавальної діяльності. «Творчість, – писав В. Сухомлинський, – починається там, де інтелектуальні й естетичні багатства, засвоєні, здобуті раніше, стають засобом пізнання, освоєння, перетворення світу. Водночас людська особистість немовби зливається зі своїм духовним надбанням» [61, с. 208]. З іншого боку, на думку В. Сухомлинського, творчість – це своєрідний рівень мислення особистості, за якого вона пізнає радість власної думки, переживає моральну гідність творця, втілює власні задуми на практиці й отримує від результату позитивні емоції. Зокрема В. Сухомлинський виокремлював різні складові творчих здібностей дітей, а саме:

- спостережливість як важливу якість інтелектуального розвитку (допитливість, цікавість, захоплення, дисциплінованість, гнучкість, самостійність, критичність);
- аналіз та критична оцінка власної діяльності (критичне ставлення до власних суджень, оцінок, рішень, різних видів діяльності);

- широкий світогляд та кругозір, що вимагають спеціально створених умов, що слугують творчому сприйманню освітнього процесу, стимулюванню продукування цікавих думок;
- уміння абстрагуватися у процесі творчої та розумової діяльності;
- наполегливість у досягненні поставленої мети, завзятість, цілеспрямованість, натхненність, зосередженість, аналіз та самоконтроль;
- розвинена уява і фантазія, що лежать в основі формування творчої особистості з нестандартним мисленням, креативністю, ініціативою;
- почуття гумору, дотепність, уміння радіти, позитивізм;
- добра увага, пам'ять, творче й гнучке мислення;
- творче використання набутих знань на практиці;
- здатність здійснювати пошук нестандартних способів вирішення різного роду (у тому числі й творчого) завдань;
- відчуття краси, уміння її бачити та відчувати [5, с. 20-21].

Науковці І. Павленко, І. Курліщук стверджують, що творчі здібності – це «індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання та пов'язуються зі створенням нового, оригінального продукту, з пошуком нових засобів діяльності тощо. Аналіз теоретичних досліджень творчих здібностей визначив розуміння їхнього інтегративного характеру, у якому переплітаються мотиваційні, когнітивні, евристичні, операційні й інші чинники...» [44, с. 90]. Науковці доводять, що творчість учнів передбачає опору на їх внутрішній світ, а тому: «... має свої особливості, тож необхідно навчитися керувати особливостями її виявлення, розробляти методи, що пробуджують та розвивають їхню творчість. Під поняттям розвитку творчої активності учнів ми розуміємо якісні зміни в їхній пізнавальній діяльності, що відбуваються внаслідок розвитку вмінь та навичок мистецької діяльності... Найважливішою умовою розкриття творчої активності школярів є створення загальної атмосфери доброзичливості, свободи, можливості досягти успіху для

кожного» [44, с. 90]. Науковці І. Павленко та І. Курліщук акцентують увагу на тому, що у процесі творчої діяльності забезпечується сенсорний, розумовий, морально-етичний та естетичний, трудовий розвиток особистості як показник її позитивного впливу.

Сучасна дослідниця Л. Шелестова виокремлює роль педагога у розвитку творчих здібностей учнів початкових класів та вказує на такі їх мотиви:

- роль творчої особистості та її впливу на науковий прогрес;
- творчі здібності як запорука успішної життєдіяльності;
- створення передумов успішного навчання та формування компетентностей.

У процесі дослідження розвитку творчості учнів сучасна вчена Л. Шелестова аналізує частоту використання учителями-практиками різних творчих завдань на уроках. Як результат, дослідниця вказує на те, що «34,29% опитаних учителів пропонують учням виконувати творчі завдання на кожному занятті, 54,29% – у кожній темі, 7,14% респондентів залучають учнів до творчості зрідка, 1,43% – залучають учнів до творчості під час проведення виховних заходів, 2,86% – не дали відповідь на запитання...» [69, с. 101]. Це свідчить про актуальність означеного питання й потребу мотивації учителів до більш активної позиції щодо розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання. Окрім того, науковець дослідила питання розуміння учителями сутності поняття «творчі здібності», про що свідчить аналіз проведеного опитування, а саме: «72,9% педагогів творчі здібності пов'язують із комплексом властивостей особистості: її здатністю створювати новий творчий продукт, висувати продуктивні прогресивні ідеї та реалізовувати їх, знаходити нестандартні рішення проблемних ситуацій, критично мислити. Не усвідомлюють комплексності означеного феномену 18,6% опитаних, тому вони характеризують творчі здібності як якусь одну властивість особистості (творча уява, творче мислення, здатність відчувати нове, прагнення до краси, допитливість, гнучкість мислення, образне мислення, вміння самотійно

осмислити події та явища, оцінити їх, уміння творчо використовувати отримані знання та успішно конструювати власне життя, бути активним членом соціуму). Вважають творчі здібності якостями, що забезпечують успішність у різних видах діяльності, 7,14% респондентів, а 2,86% – пов'язують творчі здібності лише з мистецтвом. Частина опитаних педагогів (5,72%) пов'язують творчі здібності учнів із результативністю навчальної діяльності, здатністю та умінням навчатися і самовиражатися. Не відповіли на поставлене запитання 7,14% опитаних...» [69, с. 102].

З іншого боку, дослідниця аналізує творчу активність учителів-практиків й встановлює, що це: «прагнення до професійного зростання та саморозвитку (64,3%); інтерес до педагогічних інновацій, нових технологій навчання та виховання (58,6%); прагнення до високих результатів своєї праці (42,9%); схильність до експериментально-дослідної діяльності і прагнення нею займатися (27,1%); високий рівень розвитку власних творчих здібностей і бажання його підвищити, розвиватися далі (15,7%); бажання підвищувати творчий потенціал учнів (5,71%)....» [69, с. 108]. Науковець Л. Шелестова звертається до виокремлення основних компонентів творчих здібностей, до яких відносить:

- інтелектуально-евристичні (здатність генерувати ідеї та фантазувати; уміння помічати протиріччя, проблеми; гнучкість мислення, здатність відмовитися від нав'язливої ідеї, використовувати знання та уміння у новій ситуації; критичність мислення, здатність висловлювати оцінювальні судження; незалежність суджень);
- мотиваційно-творчої активності (допитливість, прагнення творчих досягнень, самоосвіта);
- інтелектуально-логічні (уміння аналізувати, порівнювати, виокремлювати головне, описувати, визначати, обґрунтовувати, систематизувати, класифікувати);

- самоорганізаційні (цілеспрямованість, здатність до планування та самоорганізації, самоконтролю, коригування власних дій);
- комунікативні;
- естетичні (уміння бачити красу навколо, прагнення до створення естетичного продукту) тощо [69, с. 102].

Це своєю чергою вказує на ті аспекти, що є важливими у розвитку творчих здібностей у процесі навчання і виховання учнів. Варто зауважити, що сучасні дослідники розмежовують основні характеристики-показники, властиві людям з творчими здібностями, а саме:

- спрямованість на навчання;
- спрямованість на творчість;
- спостережливість;
- уміння аналізувати;
- уміння зіставляти та порівнювати;
- уміння узагальнювати;
- уміння комбінувати, шукати й знаходити зв'язки тощо [47, с. 8].

Дослідники Л. Дубровська, В. Дубровський зазначають, що творчій особистості притаманні такі якості: «Творча особистість здатна навчатися протягом усього життя, має гнучкий розум під час вирішення різних проблем та завдань, вміє мислити нестандартно та не звертати увагу на упередження та стереотипи, мати широкий кругозір та невпинне бажання розвиватися...» [75, с. 62]. Науковці визначають найбільш сприятливі умови, за яких можливий творчий розвиток особистості школяра. До них, зокрема, належать:

- створення сприятливої атмосфери у закладі освіти;
- стимулювання прояву творчості на уроках;
- організація та проведення ефективної позакласної роботи з учнями;
- підвищення обізнаності учителів з особливостями творчого розвитку учнів та інші [69, с. 109].

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури доводить, що питання розвитку творчих здібностей молодших школярів було та залишається актуальним й потребує подальшого свого вивчення.

1.2 Емоційний інтелект та його вплив на творчість особистості школяра

Дослідження питання про вплив емоційного інтелекту на особистість завжди перебувало у полі зору науковців-психологів та педагогів. Витоки емоційної мудрості людства сягають давніх часів, пов'язані з релігійними і філософським вченням (Біблія, Книга Притчі Соломона). Взаємозв'язок розуму і почуттів особистості розглядалися у філософських працях античних мислителів Сократа, Платона, Аристотеля, які возвеличували розум над почуттями, висвітлювали необхідність контролю освіченого розуму над руйнівним впливом емоцій, що не дозволяють досягти поставленої мети. Їм на зміну приходить концепція «Логіка серця» Б. Паскаля (західноєвропейська культурна традиція, XVII ст.), яка не поділяла поглядів щодо абсолютизації людського розуму: «Ми пізнаємо істину не лише розумом, але й серцем» [20, с. 366], що заклала підґрунтя іншої філософії – філософії серця, в розвиток якої вагомий внесок зробили видатні українські мислителі, а саме: К. Ставровецький, Г. Сковорода, П. Юркевич, М. Костомаров та інші.

Сьогодні ми послуговуємось відомими ідеями Аристотеля про взаємозв'язок когнітивних та емоційних процесів, теорією протиставлення емоцій і розуму філософів Нового часу, теорією природного виховання Ж.-Ж. Руссо про провідну роль емоцій і почуттів. На сучасному етапі у царині педагогіки концепт емоційного інтелекту хоча є новим, проте частково вже використовується. Так, Концепція НУШ вказує на розвиток ключових компетентностей учнів, визначених «Рекомендаціями Європейського парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей

освіти впродовж життя», з-поміж яких чільне місце посідає емоційний інтелект [53]. Вважається, що лише завдяки поєднанню розуму і почуттів можливо сформувати гармонійну особистість, забезпечити досягнення нею найвищого щабля досконалості.

Досвід доводить, що вперше поняття «емоційний інтелект» було використано у працях американського науковця М. Белдока (1960), надалі – у 1983 р. дослідником Г. Гарднером, який зробив спробу охарактеризувати його («*Frames of mind*»), виокремив підтипи інтелекту, що впливають на життєдіяльність людини. До останніх науковець відносив: вербальний, логіко-математичний, просторовий, кінестетичний, музичний, емоційний. Зокрема емоційний тип Г. Гарднер поділяв на внутрішньо особистісний (уміння самоактуалізуватися у житті, мотивувати себе на досягнення успіху) і міжособистісний.

На сучасному етапі у наукових колах ведеться полеміка про значення емоційного інтелекту для успішної життєдіяльності людини. У цілому вважається, що особистість, яка володіє емоційним інтелектом володіє важливими *якостями*, як-от:

- усвідомлення власних емоцій (уміння керувати та контролювати власний емоційний стан);
- свідоме управління емоціями, керування власним станом;
- здатність мотивувати себе до діяльності (самоконтроль, мотивація до діяльності задля досягнення поставленої мети);
- розпізнавання та розуміння емоцій інших людей (емпатія);
- уміння підтримувати доброзичливі стосунки з соціумом (позитивне ставлення, повага, вияв лідерських якостей, досягнення високих результатів міжособистісного спілкування) тощо [30, с.21].

Зокрема емоційний інтелект трактується науковцями як «здібність особистості адекватно сприймати, оцінювати та виражати емоції, породжувати почуття, які сприяють мисленню; розуміти емоції та знання про них, уміння їх

регулювати та контролювати, що сприяє власному емоційному та інтелектуальному розвитку» [30, с.22]. Науковці зазначають, що емоційний інтелект тісно взаємопов'язаний з мисленням, позаяк слугує переробленню інформації, яка впливає так чи інакше на емоційний стан особистості. З іншого боку, саме емоційний інтелект впливає на швидкість та ефективність когнітивних процесів, результативність вирішення завдань, досягнення поставлених цілей тощо. Здатність розуміти сутність емоцій, що виникають у той чи інший момент, дозволяє людині налагоджувати діалог та міжособистісні стосунки, створювати нові дружні взаємини, знаходити нового партнера, розширювати коло спілкування.

Зарубіжний вчений Н. Холл виокремлює такі складові емоційного інтелекту, як-от (Рис. 1.1):

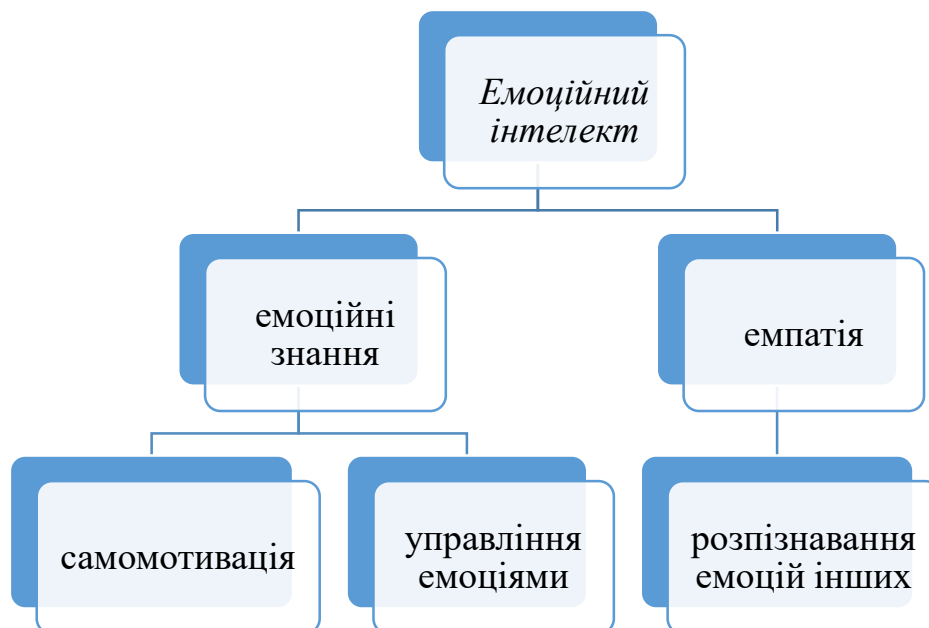

Рис. 1.1. Складові емоційного інтелекту (за Н. Холл)

Однак структура емоційного інтелекту розглядається сучасними вченими по-різному. Приміром, окремі дослідники (Р. Бар-Он) включають до його складу такі компоненти, як-от:

а) пізнання себе, усвідомлення власних емоцій, особистісні риси та якості (упевненість, самоповага, самоактуалізація, незалежність);

б) здатність ефективного міжособистісного спілкування, вияв емпатії та соціальної відповідальності;

в) здатність до адаптації, гнучкість мислення, швидкість реагування, креативність у вирішенні питань;

г) самоконтроль, стресостійкість та уміння управляти стресовими ситуаціями;

д) позитивізм, піднесений емоційний стан [30].

Так само *сутність поняття* «емоційний інтелект» трактується психологами з різних поглядів, а саме:

- уміння розрізняти емоції, розуміти й контролювати їх, що допомагає налагодити міжособистісні стосунки, соціалізуватися та адаптуватися;
- здатність людини тлумачити власні та емоції інших задля використання інформації для реалізації поставлених цілей (Д. Гоулман);
- рівень розвитку здатності успішно використовувати зважені судження і обґрунтовані міркування задля адекватної емоційної поведінки, її оцінки самооцінки та оцінки інших (О. Мельник) [36, с. 128];
- інтелектуальна здатність, пов'язана з розумінням і управлінням емоційними виявами особистості (О. Лящ) [28, с. 330];
- розумність, що підіймає над нашими пристрастями та слабкостями (Н. Коврига, Е. Носенко) [42, с. 23].

Вітчизняний науковець С. Марчук трактує емоційний інтелект наступним чином: «Ми схилиємося до думки, що емоційний інтелект – це сукупність розумових здібностей для виявлення, розуміння та контролю емоцій. Це важлива інтегральна характеристика особистості, яка виявляється в її ефективності розуміння емоції, узагальнення змісту, виокремлення емоційного в міжособистісних стосунках, регуляції емоції так, щоб позитивно впливати на когнітивну пізнавальну діяльність та переборювати негативні

емоції, які можуть заважати спілкуванню чи перешкоджати досягненню власного успіху. ...» [30, с. 23].

Іншими словами, *емоційний інтелект* – не що інше, як здатність ідентифікувати, використовувати, розуміти власні та емоції інших людей. У цілому емоції приймають участь у регуляції мислення, його мотивації та виступають її безпосереднім компонентом (складовою), який слугує подоланню стресу, усуненню перешкод на шляху досягнення поставлених цілей, вирішенню конфліктів; підвищує ефективність спілкування.

Важливо, розвиток емоцій відбувається водночас з розвитком мислення. Так, науковці-психологи акцентують увагу на тому, що не існує такого мислення, яке не пов'язане з певними мотивами чи почуттями людини. Будь-яке явище чи подія у різних життєвих ситуаціях можуть мати різне забарвлення та сутність для однієї й тієї ж людини. Це доводить, що різні емоції, емоційне сприймання та ставлення індивіда до того чи іншого явища безпосередньо впливають на зміну значення предметів і властивостей [30, с. 22].

Вітчизняні дослідники Е. Носенко та Н. Коврига розмежовують основні фактори емоційного інтелекту, до яких відносять:

- показники рівня тривожності;
- показники рівня самооцінки особистості;
- показники рівня академічної успішності особистості;
- показники толерантності;
- характеристики переваг, що визначають стратегії поведінки [28].

Важливим для нашого дослідження є твердження науковців у галузі психології про те, що емоційним людям властиві такі риси, як: енергійність, уміння приймати і виражати почуття, неординарність, недосконалість раціонального мислення. Це свідчення того, що емоційна насиченість – це показник своєрідного нестандартного мислення, креативності, творчих задатків

особистості. Зарубіжний науковець Д. Гоулман вказує на те, що сильні емоції впливають на мислення, а тому воно стає більш безрезультатним (сильні емоції є ірраціональними). Таке твердження доводить, що логічне мислення блокується сильними почуттями та яскраво вираженими емоціями, які можуть породжувати відповідне яскраве й неординарне. Науковець О. Мельник зазначає: «Когнітивний компонент передбачає такі процеси, як сприйняття інформації, її запам'ятовування, аналіз, розуміння, структурування, оцінку тощо. Емоційний компонент включає широкий спектр емоцій від радості до смутку, від ентузіазму до депресії, від страху до гніву тощо. Вольовий компонент в широкому розумінні включає в себе цілі, цінності, бажання, прагнення, драйви, волю, віру – все, що є своєрідним двигуном життєдіяльності людини. Ці три базові елементи є відмінними теоретично, в реальності ж вони взаємо проникають один в одного, завжди є супутніми та взаємо детермінуються...Саме мислення людини визначає стратегії її поведінки в різних ситуаціях і детермінує її відповідне емоційне супроводження» [36, с. 128].

Відповідно до некогнітивної моделі (Р. Бар-Она) емоційного інтелекту, характерними його *ознаками* є:

- пізнання власної особистості (емоції, самоповага, висока самооцінка);
- навички міжособистісної взаємодії (уміння налагоджувати взаємини, соціальна відповідальність, співпереживання);
- можливість ефективної адаптації (вирішення різного роду завдань, оцінка реальної ситуації, адаптація);
- управління поведінкою в стресових ситуаціях (стійкість до стресу, самоконтроль);
- позитивізм (відчуття емоційного піднесення, оптимізм).

Характерно, емоційний інтелект передбачає відповідний рівень розвитку емоційних реакцій, в основі яких – раціональні переконання, оцінка, розмежування «ірраціональних»-«раціональних» емоцій. Практика доводить,

що особистість з високим рівнем емоційного інтелекту в різних життєвих й непередбачуваних ситуаціях демонструє адекватні, так звані «раціональні» емоції, які водночас виступають мотивом до соціально прийнятної поведінки та участі у певному виді діяльності.

Окрім того, у векторі нашого дослідження, варто розглядати емоційний інтелект не лише як прояв психологічних особливостей особистості, а й як її психологічне благополуччя у цілому. Зокрема на відчутті психічного комфорту, емоційного піднесення базується творчість учнів початкових класів. Саме тому емоційний інтелект молодших школярів можна пов'язувати з їхнім психічним здоров'ям та емоційним комфортом, отриманням позитивних емоцій у процесі навчання, спілкування, участі в різних видах діяльності, самореалізації тощо. Емоційний інтелект вказує на психологічне благополуччя учнів, де показовими є:

- позитивне ставлення до себе, навчання, власного життя (самоприйняття);
- наявність цілей, що надають сенс життєдіяльності;
- здатність виконувати різні вимоги (компетентність);
- відчуття безперервного розвитку і самореалізації (особистісне зростання);
- міжособистісні відносини (прояв турботи, довіри);
- здатність дотримуватись власних переконань (автономність) тощо.

Ці аспекти є показовими щодо можливості виконання творчої діяльності й безпосередньо розвитку творчих здібностей особистості, бо лише задоволена собою та власним життям людина може бути натхненною до створення нового продукту. З іншого боку, відповідний рівень емоційного інтелекту вказує на можливість «позитивного функціонування особистості, її переживання та емоції, віддзеркалені у суб'єктивному відчутті щастя, задоволеності собою і власним життям, ... відчуття позитиву, гармонії у фізичній, емоційній, духовній, соціальній сферах...» [70, с. 267].

Емоційний інтелект тісно пов'язаний з «соціальною обдарованістю», що поєднує у собі інтелектуальні, емоційні і комунікативні здібності особистості. Актуальною сьогодні є так звана «модель здібностей» Дж. Мейєра і П. Селовея, яка визначає емоційний інтелект як сукупність здібностей особистості.

Відповідно варто виокремити основні функціонально-змістові характеристики емоційного інтелекту у контексті мислення та творчості, а саме (Рис. 1.2):

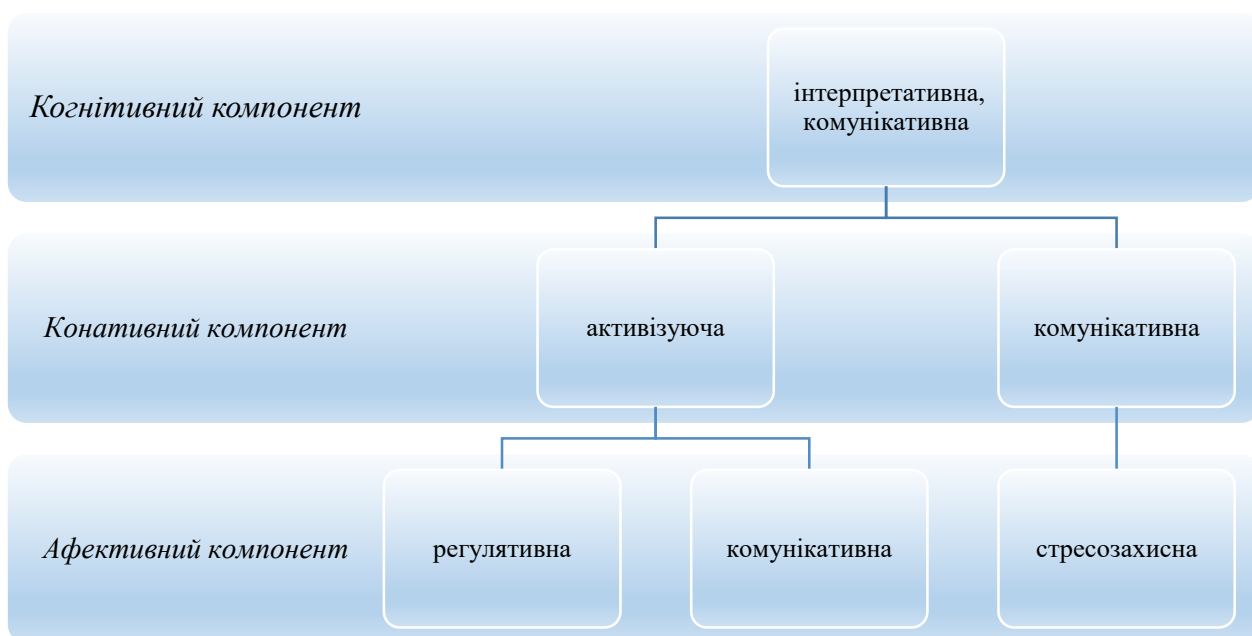

Рис. 1.2 Функції емоційного інтелекту

Основними формами прояву емоційного інтелекту в різних його компонентах є:

- когнітивний аспект: ідентифікація емоцій; усвідомлення і аналіз емоційних проявів; встановлення причинно-наслідкових зв'язків в емоційній сфері;

- афективний компонент: управління емоціями; ціннісні орієнтації; емоційне ставлення; емпатія;
- конативний компонент: спрямованість на емоційне пізнання; емоційна активність; самомотивація.

Як бачимо, емоційний інтелект відображає емоційну сторону взаємодії особистості, її психічний стан та почуття й, навіть, властиві їй цінності та орієнтири.

Зокрема характер творчої діяльності та її специфіка передбачають особливий стиль мислення та самосвідомості особистості, який водночас інтегрує сфери психіки, а саме: когнітивну, емоційну, вольову, мотиваційну. Вчені довели, що емоційний інтелект – не лише узалежнюється наявністю міцних знань і практичних навичок, а й спроможністю використовувати отриману в певній ситуації інформацію у різний спосіб та у формі творчого виявлення. Перевагами опори на емоційний інтелект у процесі розвитку творчих здібностей молодших школярів є те, що дітям молодшого шкільного віку притаманне розмаїте, насичене емоційне життя, багатий емоційний потенціал, який вони здатні творчо використовувати.

Цікаво, на сучасному етапі у педагогіці та психології розмежовують й інші, тотожні емоційному інтелекту поняття, як «емоційна креативність», що інтегрує емоційні, інтелектуальні, вольові, мотиваційні, духовно-моральні якості особистості та є передумовою творчого вирішення різних завдань. Емоційна креативність характеризується здатністю оригінально, нестандартно проявляти в різних видах діяльності власний емоційний ресурс, емоційно-комунікативні здібності (комунікативна толерантність, позитивізм, тактовність, емпатія, альтруїзм). Поряд із тим, доволі вживаними є поняття: «емоційні здібності», «емоційне мислення», «емоційна культура», «емоційна зрілість», «емоційна компетентність», «емоційна креативність», що так само визначають зміст емоційного інтелекту й водночас пов'язують його з творчістю.

Згідно так званої «теорії емоцій» Дж. Ейверилла поняття «емоційний синдром» трактується як емоції, що виступають продуктами творчої активності. Натомість «емоційна креативність» особистості – це підготовленість й розуміння емоційних переживань на основі власного емоційного досвіду; здатність переживати незвичні емоції; уміння майстерно їх виражати. На міркування вченої, спільною категорією для вище означених понять є творчість. Так, емоційна креативність особистості слугує продукуванню нових емоцій, а емоційний інтелект – забезпечує осмислення емоційної інформації, емоційну саморегуляцію, впливає на продуктивність праці.

У сучасній психології побутує науковий підхід до визначення феномену емоційного інтелекту щодо здібностей, що визначає їх як потенційні можливості, а не індивідуально-психологічні особливості. Іншими словами, психологи визначають здібності як такі, що кваліфікують особистість як суб'єкта діяльності. Тобто, будучи особистісними якостями, здібності виступають показником природного потенціалу особистості та притаманні їй як у момент дії, так і поза нею [52, с. 140].

Творча діяльність, в основі якої лежать творчі здібності особистості – це завжди нетрадиційний підхід, ініціатива та креативність. Остання, зокрема, містить у собі такі показники, як-от:

- здатність знаходити та вирішувати швидко й ефективно різні проблеми та завдання;
- генерування ідей;
- гнучкість мислення;
- пошук та використання оригінальних відповідей, нестандартних рішень;
- створення творчого продукту;
- уміння аналізувати та синтезувати [14, с. 77].

Це свідчить про спільність емоційного інтелекту, творчості та її складової креативності. З іншого боку, важливо виокремити *спільні ознаки* емоційного

інтелекту та креативності на кшталт складової творчих здібностей особистості, а саме:

- є ознакою носія-учасника міжособистісних відносин та взаємодії;
- спільна мета, що полягає у досягненні успіху (предметно результат успіху різний);
- спільний зміст й особливості, що відображають особистісний та когнітивний характер;
- наявність в структурі елемента здібностей (в емоційному інтелекті – це «модель здібностей»; в креативності – без здібностей неможлива творча діяльність);
- однаковий стан, який охоплює сферу загального настрою, схожа невербальна комунікація;
- мотивація (спонукання до дії – активний інтелект, спонукання до творчості – натхнення, інноваційна активність) тощо [14, с. 79].

Емоційний інтелект та творчість (креативність) поєднують емоції, емоційний фон, який відповідає різним задаткам. А тому, зважаючи на спорідненість обох категорій, можна вважати їх єдиним цілісним чинником підвищення ефективності творчого зростання особистості, участі у творчій діяльності, саморозвитку тощо.

Ці та інші аспекти доводять, що творчі здібності невіддільні від рівня розвитку емоційного інтелекту, а тому в практичній діяльності педагогу слід опиратися на емоційний досвід учнів, намагатися поступово розширювати його та удосконалювати емоційний інтелект.

1.3 Основні форми розвитку творчих здібностей молодших школярів

На сучасному етапі актуалізуємо проблему розроблення ефективної моделі розвитку творчих здібностей учнів, що відповідає запитам здобувачів, вимогам й завданням нової української школи, суспільним вимогам. У освітній практиці творчі здібності учнів тісно пов'язані з участю їх у певному виді діяльності, а головне – творчого спрямування. Творчість можна розглядати з різних позицій, до прикладу, як засіб підвищення емоційного тону, появи позитивних емоцій, що супроводжують виконання певного роду завдань, переживання радості від досягнутого. З іншого боку, творчість – це активність, ініціатива та потреба самореалізації, виражені у діяльності особистості, створенні нового продукту та отриманні неабиякого задоволення від самого процесу.

Основним завданням сучасної освіти виступає формування творчої особистості, здатної до успішної праці та самоосвіти, що приносять користь іншим людям, народу, суспільству. Творча особистість – та, яка здатна творити, примножувати багатства свого народу, продукувати ідеї й розробляти нові технології, бути рушієм прогресу. Тому створення можливостей щодо використання творчого потенціалу виступає пріоритетним напрямком розвитку освіти на сучасному етапі. Важливою є реалізація ефективних освітніх програм та визначення форм, прийомів, методів та засобів розвитку творчої активності, яка безпосередньо впливає на удосконалення творчих здібностей школярів у процесі їх спілкування, навчання і виховання, участі в різних видах діяльності, соціалізації. У контексті означеного виокремлюємо авторську систему творчого розвитку особистості, запропоновану О. Савченко. Так, програма включає низку посібників, як-от: «Барвистий клубок», «Розвивай свої здібності», «Умій вчитися», які акцентують увагу на основних формах розвитку творчості у дітей. На основі запропонованих О. Савченко підручників у процесі навчання слід готувати молодших школярів

до самостійної творчої діяльності. Цьому, на думку педагога, слугує виконання дітьми низки запропонованих завдань, як-от: малювання за зразком чи завершення малюнка, придумування задач, робота з природним матеріалом. З іншого боку, авторка пропонує завдання, спрямовані на розвиток сприймання, спостережливості, вміння аналізувати, уявляти й фантазувати, що своєю чергою слугують розвитку творчих здібностей учнів. У такий спосіб молодші школярі реалізують себе у процесі виготовлення власного продукту (вироби з природного матеріалу, орнамент, витинанка, власна казка). Окрім того ці та інші запропоновані О. Савченко завдання формують складові творчої особистості, а саме: вміння планувати роботу, цінувати час, самостійно виконувати, аналізувати, порівнювати, передбачати наслідки, уявляти та реалізувати поставлені завдання й фантазію у власному продукті творчості.

У цілому система творчого розвитку особистості молодшого школяра на сучасному етапі розвитку освіти включає у собі декілька компонентів, як-от (Рис. 1.3):

Рис. 1.3 Особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів

Творчі учні завжди темпераментні, активні, цілеспрямовані, незалежні у судженнях, мають почуття гумору, виявляють ініціативу та прагнуть успіху. Практика показує, що такі школярі оригінальні, креативні, мають широке коло інтересів, добре розвинену уяву та фантазію, можуть бути надміру вразливими й емоційними, сміливі у прийнятті рішень, безпосередні, з багатим внутрішнім світом, відкриті до спілкування та обміну думками. На особливу увагу заслуговує *ігрова діяльність*, у якій діти молодшого шкільного віку, які нещодавно замінили її на навчання, проявляють себе найбільше: «Гра надає дитині свободу вибору та власних дій, розкриває її творчий потенціал. Саме в грі дитина навчається діяти у вигаданій, а не реально існуючій ситуації, намагається реалізувати внутрішні мотиви та бажання. Надзвичайно важливим є те, що в процесі ігрової діяльності дитина не відчуває себе як об'єкт впливу дорослого, а є повноцінним суб'єктом діяльності. Граючись, дитина діє самостійно, вільно виражає свої бажання, уявлення та почуття. На відміну від повсякденного життя, де дитині постійно вказують (не бігай, не впади, не вигадуй), в грі дитина може все: літати в космосі, навчати учнів в школі, займатися улюбленою справою, мріяти, бути відомим та успішним, випробовувати свої можливості, виявляти емоції та почуття...» [29, с.25]

Однак гра супроводжує молодших школярів лише частково у вигляді ігрових завдань на уроці та під час перерви, поза класом. А тому слід розмежувати інші види діяльності та форми розвитку творчих здібностей молодших школярів. Сьогодні, урахувавши часові особливості й науково-технічний прогрес, у закладах загальної середньої освіти широко використовуються *комп'ютерні технології*, які дозволяють відшукати та розвинути найпотаємніші задатки й здібності учнів. До прикладу, використання Освітніх платформ «Zoom», «Mozaik», школярі розширюють набуті на уроці знання, формують практичні уміння й навички шляхом самостійного пошуку інформації, її узагальнення та класифікації. У такий спосіб у школярів розвивається критичне й дослідницьке мислення, їх

здатність генерувати ідеї, вирішувати нестандартно різного роду завдання, швидко приймати рішення. До прикладу *m-learning* створює можливості індивідуального вибору змісту навчання, дозволяє урахувати інтереси та запити здобувачів, підвищує рівень пізнавального інтересу.

На сучасному етапі розмежовують наступні ефективні форми творчого розвитку особистості школяра, як-от (Рис. 1.4):

Рис. 1.4 Форми розвитку творчих здібностей молодших школярів

Основними завданнями тих чи інших форм навчання і виховання молодших школярів у контексті розвитку їх творчих здібностей виступають:

- формування стійкого інтересу до мистецтва, культури у цілому;
- усвідомлення значення мистецтва в житті суспільства та людини;
- засвоєння міцних знань про ідейно-художні цінності, творені світовою культурою;

- виховання стійких оцінних критеріїв та емоційно-естетичного ставлення до мистецтва, явищ та подій з життя;
- розвиток здібностей до активної перетворювальної діяльності з елементами краси;
- розвиток естетичних смаків, непримиренності до потворного в усіх сферах життєдіяльності.

Окрім того, всі вище означені завдання спрямовані на розвиток здатності учнів цілеспрямовано сприймати, відчувати, правильно розуміти й оцінювати красу навколишньої дійсності, природи, продукту людської праці, мистецтва й мотивувати до творчості. Завдання вирішуються шляхом морально-етичного та естетичного виховання молодших школярів, використання природних чинників, розвитку творчих здібностей у процесі позакласної та позашкільної роботи, творчого виховання у праці, через родинні традиції тощо.

У процесі взаємодії з молодшими школярами слід сформувати у них творче, креативне мислення, вміння оцінювати різну інформацію, передбачати динаміку розвитку певних подій, виховати креативність та сміливість. Важливими *уміннями й навичками*, які свідчать про наявність творчих здібностей особистості, є

- конструктивні уміння: планування творчої діяльності, визначення форм впливу на інших через творчість; володіння прийомами творчості, визначення основних завдань у ході творчої діяльності та прогнозування результатів;
- організаторські уміння: здатність організувати власну творчу діяльність, діяльність інших;
- комунікативні уміння: здатність ведення діалогу, уміння лаконічно й правильно доводити власну думку та слухати інших, поважати різні ідеї.

Створюючи сприятливі умови щодо формування творчих здібностей молодших школярів, слід ураховувати, що вони проявляються під час

участі особистості у тому чи іншому виді діяльності. А тому, будь-яка особистість може розвинути у собі творчі навички шляхом участі в діяльності, вибір якої здійснюється на основі її підвищеного рівня інтересу, захоплення, цікавості, прагнення втілити власні ідеї.

Задля рівномірного розвитку творчих здібностей молодших школярів організаційні форми, методи та засоби навчання повинні відповідати цілям і завданням їх навчально-творчої діяльності. Цьому слугують опанування навчального матеріалу на якомога вищому рівні, стимулювання пізнавального інтересу; акцентування уваги на критичному мисленні (уміння передбачати, прогнозувати, висловлювати ідеї, доводити їх); створення ситуації вибору, надання молодшим школярам можливості здійснювати власний вибір, аналізувати та оцінювати його; підвищення значення діалогу, спілкування, розширення власного комунікативного досвіду тощо.

З іншого боку, розвиток творчих здібностей – це психолого-педагогічний процес, де виховання, навчання і розвиток проявляються в своїй цілісності, що вимагає створення сприятливих умов, урахування індивідуальних особливостей учнів, здійснення правильного вибору завдань, які слугують реалізації поставленої мети, налагодженню партнерських стосунків та співпраці.

Основними *вимогами* розвитку творчих здібностей молодших школярів виступають:

- організація та здійснення освітнього процесу у сприятливих умовах, створення атмосфери довіри, взаєморозуміння, співтворчості, сприйняття кожного учня як унікальної особистості;
- використання проблемного навчання та евристичних методів;
- опора на зону найближчого розвитку учнів, диференційований та індивідуальний підхід;

- урахування основних видів діяльності молодших школярів, якими вони зайняті у закладі освіти та вдома (гра, навчання, спілкування, праця);
- опора на пізнавальні інтереси учнів, їх виявлення у процесі навчання;
- поєднання у процесі навчання репродуктивної та відтворювальної, дослідницької та проблемно-пошукової діяльності учнів;
- проведення нетрадиційних форм уроку, включення різних творчих завдань та ігор;
- вибір завдань для виконання на уроці, що стимулюють самостійне міркування, прийняття нетрадиційних рішень, розвивають уяву, увагу, фантазію, спостережливість, креативність;
- варіювання різних типів та видів творчих завдань, що впливають на розвиток конкретних творчих здібностей учнів;
- систематичний пошук та виявлення творчих задатків учнів, сприяння їх розвитку на уроці та поза його межами;
- поєднання традиційних і новітніх форм, методів, засобів навчання;
- використання активних і інтерактивних методів навчання;
- здійснення правильного вибору змісту навчального матеріалу;
- використання проблемного навчання із опорою на зону найближчого розвитку школярів;
- використання проблемних та ситуацій успіху;
- виховання творчої особистості, здатної ефективно діяти в умовах сьогодення, використовувати набуті знання, уміння та навички задля вирішення різних за складністю завдань;
- вивчення родинного досвіду виховання, творчих задатків батьків та використання традицій родинного виховання в освітній практиці.

Практика показує, що вдало підібрані форми роботи, прийоми та засоби, творчі завдання впливають на мислення, увагу, уяву, пізнавальну активність молодших школярів, слугують реалізації освітнього процесу на основі суб'єктного досвіду учнів. Широке коло творчих завдань, а також форм

організації навчання можуть варіюватися й бути використані на різних етапах уроку, що у цілому слугує розвитку творчих здібностей, творчого мислення, формуванню культури творчості.

Головними *принципами* розвитку творчих здібностей молодших школярів виступають (Рис. 1.5):

Рис. 1.5 Принципи розвитку творчих здібностей молодших школярів

Зокрема на уроці розвиток творчих здібностей молодших школярів підвищується завдяки використанню *активних форм і методів навчання*, як-от:

- проблемні завдання та ситуації;
- самостійна підготовка міні-доповідей, леп-буків, складання казок та віршів, створення малюнка чи аплікації;
- тематичні дискусії чи диспути;
- ігри (сюжетно-рольові, дидактичні, імітаційні тощо);
- обговорення виступів (сюжетів, вчинків героїв казок тощо), презентації;

- колективний пошук відповіді на поставлені запитання тощо.

Найбільш ефективними колективними формами, що позитивно впливають на розкриття внутрішнього потенціалу та розвиток задатків і здібностей особистості є:

- інформування, загальні збори;
- ранки-зустрічі;
- «усні журнали»;
- радіо-журнали, віртуальні екскурсії;
- «круглі столи», КВК, різного роду конкурси.

Цьому слугують створені при закладі загальної середньої освіти гуртки за інтересами («Витівник», «Книголюб», Зелений світ», «Дозвілля», «Соловейки», «Всеумілець», «Ремесло і мистецтво»), драмгуртки, лялькові театри, майстерні, пришкільні центри творчості, науково-дослідні ділянки, об'єднання за інтересами, прес-центри тощо. Розвиток творчих здібностей молодших школярів відбувається шляхом відвідування ними предметних олімпіад, різних турнірів знавців, вікторин, виставок, участі у інтелектуальних творчих іграх, мандрівках «У світі книг», пошуковій красзнавчій та літературно-мистецькій діяльності, родинних святах. Окрім того, розвиток творчих здібностей молодших школярів здійснюється у процесі навчання шляхом включення елементів художньо-образотворчого, музичного, театрального, хореографічного та інших видів мистецтва, які розвивають чуттєвість, емпатію, створюють відчуття емоційного піднесення, оптимізму, віри в себе, завзяття, прагнення творити.

Творчий розвиток особистості школяра відбувається під час опанування усіх освітніх галузей, кожна з яких позитивно на це впливає. До прикладу, на уроках читання учням пропонуються завдання, що розвивають навички творчого читання, загальні літературні й творчі здібності (порівняння варіантів одного твору, різних сюжетів, вчинків героїв казок тощо); «словесне

малювання» («Як би ти намалював цього героя?»), яке розвиває уяву, зв'язне мовлення, естетичні смаки. На уроках музики учні занурюються у світ музичного мистецтва, вивчають музичні традиції народів світу, що розвиває чуттєвість, формує морально-етичні та естетичні норми, розвиває музичні здібності, емоційно-вольову сферу, прищеплює прагнення досягати естетичного ідеалу. Натомість малювання на уроках образотворчого мистецтва – це нагальна потреба кожного учням початкових класів, у процесі чого вони розкривають свій внутрішній світ, демонструють власні цінності, задовольняють інтереси.

Ці та інші форми позитивно впливають не лише розвиток творчих здібностей учнів, а й, зокрема:

- Орієнтацію на пріоритет духовних цінностей;
- Розвиток внутрішньої свободи;
- Оптимізм, почуття гумору, життєрадісність;
- Гармонію душі та поведінки;
- Самостійність, рішучість, завзятість;
- Розвиток уяви, уваги, фантазії, інтелекту, спостережливості;
- Шляхетність і відповідальність;
- Розвиток естетичних смаків тощо.

З іншого боку, ті чи інші форми роботи можуть охоплювати як великі групи учнів, так і сприяти активній творчій діяльності індивідуально. В обох випадках вони задовольняють індивідуальні потреби учнів, визначають їхні нахили, підвищують пізнавальні та творчі інтереси. Крім того, окремі форми тісно пов'язані з навчальними предметами й слугують поглибленню знань з дисципліни, а інші – відповідають часовим вимогам та запитам здобувачів, розкривають їх індивідуальність та унікальність.

Ключовим моментом виступає те, що у процесі вибору учителем тих чи інших форм виховного впливу на особистість до уваги беруться індивідуальні особливості учнів, їх інтереси та запити, особистісні якості, як-от:

- знання та практичні уміння реалізувати на практиці творчі завдання;
- любов до культури, мистецтва, інтелектуальної праці, природи, творчості у цілому;
- прагнення до творчості у поєднанні з морально-етичними, естетичними переживаннями;
- відчуття відповідальності за результати творчої діяльності;
- готовність до дії, почуття власної гідності, свідоме дотримання норм і правил поведінки у процесі спільної діяльності тощо.

Це є свідченням того, що учень повинен вміти налагоджувати ділові стосунки у колективі однолітків на засадах взаємної відповідальності, партнерства та співробітництва.

Отже, широке коло форм, прийомів, методів та засобів дозволяє швидко розкрити природні задатки учнів й на цій основі розвивати їх творчий потенціал та обдарованість.

Висновки до Розділу 1

Основним завданням сучасної освіти виступає гармонійний розвиток особистості, пошук та сприяння удосконаленню природних задатків та здібностей, творчого потенціалу. Творчий розвиток особистості складає основу її загального розвитку та, водночас, вказує на можливість самореалізації, самоствердження, користі на благо народу, суспільства у цілому. Проте, передумовою такого розвитку вважаємо емоційний інтелект як значущі вміння та навички керування собою, прогнозування подальших дій, взаємодії, вирішення різного роду завдань тощо. На актуальність проблеми емоційного й водночас творчого розвитку особистості – людини ХХІ століття, епохи змін, швидкоплинності інформації, наукового прогресу вказують основні нормативні документи про освіту, як-от: Концепція НУШ, Державний стандарт початкової освіти, Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту».

Здібності – це властивості індивіда, що є передумовою успішного виконання певних видів діяльності. Науковці виокремлюють поняття «задатки» – певні анатомо-фізіологічні особливості організму, на основі яких розвиваються здібності. Творча здібність – це здатність продукувати креативні ідеї, приймати нестандартні рішення, вміння швидко вирішувати завдання у нетрадиційний спосіб. Показниками творчих здібностей, на думку учених-психологів, виступають: висока продуктивність праці (різних видів діяльності), оригінальність, гнучкість мислення. Навчання та розвиток мають відбуватися одночасно, а процес розвитку творчих здібностей молодших школярів, своєю чергою, передбачає формування умінь та навичок користування набутими знаннями в повсякденному житті, нестандартних ситуаціях, в умовах, коли слід швидко прийняти нетипове рішення.

Питання розвитку творчих здібностей порушували у своїх працях відомі педагоги, а саме: Л. Антонюк, І. Баранюк, Д. Богоявленська, А. Богуш, О. Олексюк, Б. Гніденко, А. Давиденко, А. Добровольська, О. Дьяченко, Дж.

Гілфорд, Г. Костюк, І. Кульчицька, Н. Кічук, В. Клименко, В. Климчук, Є. Коршак, Н. Кузьміна, О. Кульчицька, М. Мартинюк, В. Моляко, О. Музика, Г. Падалка, Я. Пономарьов, Т. Равлюк, В. Рибалка, В. Роменець, О. Рудницька, О. Савченко, В. Сергієнко, Р. Стернберг, М. Холодна, Н. Ярьомич та інші.

У наукових колах ведеться полеміка про значення емоційного інтелекту для успішної життєдіяльності людини. У цілому вважається, що особистість, яка володіє емоційним інтелектом володіє важливими якостями, як-от: усвідомлення власних емоцій (уміння керувати та контролювати власний емоційний стан); свідоме управління емоціями, керування власним станом; здатність мотивувати себе до діяльності (самоконтроль, мотивація до діяльності задля досягнення поставленої мети); розпізнавання та розуміння емоцій інших людей (емпатія); уміння підтримувати доброзичливі стосунки з соціумом (позитивне ставлення, повага, вияв лідерських якостей, досягнення високих результатів міжособистісного спілкування) тощо. Емоційний інтелект – це «здібність особистості адекватно сприймати, оцінювати та виражати емоції, породжувати почуття, які сприяють мисленню; розуміти емоції та знання про них, уміння їх регулювати та контролювати, що сприяє власному емоційному та інтелектуальному розвитку». Емоційний інтелект тісно пов'язаний з мисленням, слугує переробленню інформації, яка впливає на емоційний стан особистості. Саме емоційний інтелект впливає на швидкість та ефективність когнітивних процесів, результативність вирішення завдань, досягнення поставлених цілей тощо. Здатність розуміти сутність емоцій дозволяє людині налагоджувати діалог та міжособистісні стосунки, створювати нові дружні взаємини, знаходити нового партнера, розширювати коло спілкування.

Отже, розвиток творчих здібностей молодших школярів узалежнюється низкою чинників й, у тому числі, емоційним їх інтелектом, який слід формувати вже на ранніх етапах.

РОЗДІЛ 2 ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

2.1 Дослідження рівня розвитку творчих здібностей молодших школярів (констатуючий експеримент)

На другому етапі нашого дослідження ми організували та провели експеримент на базі закладу загальної середньої освіти..... Нами було охоплено 64 молодших школярів 3-4-тих класів ЗЗСО, з них 40 – учні експериментальної групи та 24 – контрольної групи. На всіх етапах нашого експериментального дослідження було визначено основні завдання та цілі, які спрямували нас у певному напрямку взаємодії з учасниками експерименту. У цілому ми передбачали визначити рівень розвитку творчих здібностей учнів початкових класів та за допомогою використання різних форм організації навчання та виховання підвищувати його. Так, стрижневими завданнями констатуючого експерименту були:

- 1) проаналізувати психоемоційний стан учнів у процесі їх участі у творчій діяльності та особливості творчості молодших школярів;
- 2) встановити рівень розвитку творчих здібностей молодших школярів;
- 2) охарактеризувати умови, чинники впливу на творчу активність та розвиток творчих здібностей молодших школярів.

З метою накреслення реальної картини наявності творчих здібностей молодших школярів ми налагодили систематичне спостереження за обидвома групами (ЕГ, КГ) та намагалися встановити емоційний стан, особистісні якості, що свідчили про емоційний інтелект учнів як основу їх творчості. Зокрема ми брали до уваги:

- потяг та інтереси учнів до різних видів мистецтва, культури, творчої та інтелектуальної праці;
- мотиви поведінки учнів;
- активність молодших школярів щодо участі у творчих видах роботи (виконання творчих завдань, участь в підготовці до свят, виступів, оформлення кабінету тощо).

На початку ми активно спостерігали за поведінкою молодших школярів, намагаючись встановити їхній емоційний інтелект шляхом вивчення особливостей реакції в різних ситуаціях, під час спілкування, гри на перервах, активності на уроці тощо. Ми помітили, що учні особливо вразливі, люблять товаришувати з іншими, чутливі, відкриті до спілкування. Ми помітили й те, що не всі вони однакові. Так, в одних учнів здебільшого переважали лише позитивні емоції, бажання активно приймати участь в різних видах діяльності, а в інших – стрижневою ознакою поведінки виступав спокій, врівноваженість, які спостерігались як на уроці, так і за його межами. Ми брали до уваги такі основні критерії, як:

- здатність до самоконтролю (стриманість, відкритість, упевненість у собі, ініціативність, оптимізм);
- соціальна чутливість (прояв емпатії: здатність співчувати);
- уміння керувати власною поведінкою та взаєминами з іншими;
- позитивний настрій.

Наше спостереження показало, що у більшості учні демонстрували співчуття до однолітків (у грі, на уроці), однак ініціативними та впевненими у собі були далеко не всі молодші школярі. Більшість учнів соромились, проявляли невпевненість, боязливість в різних ситуаціях, очікуючи на нашу допомогу чи допомогу однокласників.

Позаяк така характеристика не була повною, ми уклали опитувальники учителів та батьків й спробували встановити більш деталізовану картину.

Опитувальник учителів

1. Чи помітили Ви особливо підвищену активність учнів до творчості?
2. Який відсоток учнів класу, на Вашу думку, не здатен проявляти емпатії?
3. Чому?
4. Чи є учні, які особливо чутливі?
5. Чи є у класі учні творчі? Креативні та ініціативні? У чому це проявляється?
6. Чи можете засвідчити про те, що у класі є обдаровані діти? Яка це обдарованість?
7. Чи помічали Ви підвищений інтерес учнів на уроках до інших галузей знань? Інтелектуально здібних школярів?
8. Які чинники впливають на такі показники?
9. Які передумови Ви створюєте задля розвитку емоційного інтелекту учнів?
10. Яку атмосферу Ви створюєте задля розвитку творчих здібностей учнів?

Відповіді респондентів засвідчили наступне:

- У закладі загальної середньої освіти та класі загалом педагоги намагаються створити сприятливу доброзичливу атмосферу, що слугує активному спілкуванню учнів, взаємодії під час навчання та гри, добрих стосунків дорослих і дітей, батьків та учителів. Як правило, такі стосунки базуються на принципах партнерства та співпраці й передбачають доброзичливе ставлення учителя до учнів, учнів до учнів, залучення їх до вирішення різного роду завдань, що підвищує впевненість у собі та самооцінку;
- Основними чинниками впливу на емпатію, уміння підтримати, відкритість у спілкуванні, прояв ініціативи є: доброзичлива атмосфера, родинне виховання, приклад оточуючих, особливості розвитку;

- У класі є талановиті й обдаровані діти, які давно займаються в різних школах (художній, музичній, спортивних). Це яскраво виражено в різних видах діяльності, в яких учні приймають участь;
- У процесі навчання яскраво виділяються ті учні, які мають творчі здібності. Вони, як правило, активні на уроці (під час вирішення нестандартних задач, прийняття рішень, продукування нових ідей, участі у святах-ранках тощо);
- Можна розмежувати різні види обдарованості молодших школярів, як-от: літературна, інтелектуальна, художньо-образотворча, спортивна, музична тощо.

Аналізуючи такі підсумки опитування респондентів, ми зобразили схематично (Рис. 2.1):

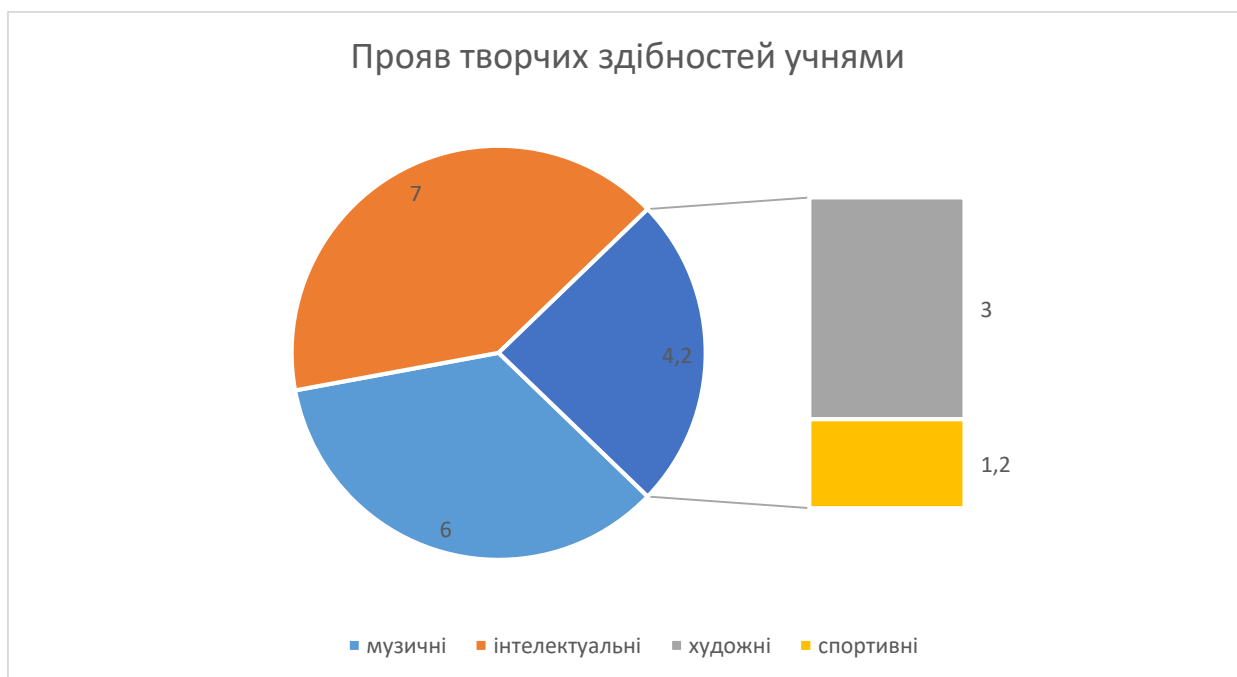

Рис. 2.1 Види здібностей обдарованих учнів

Відповідно ми уклали Таблицю 2.1., у якій представили загальні ознаки творчих здібностей учнів, а саме:

Таблиця 2.1.

Ознаки творчих здібностей учнів початкових класів

Група учнів	Заг. к-сть	Ініціативність	Підвищений інтерес до різних сфер	Пізнавальна активність (продукування ідей)	Винахідливість креативність творчість
ЕГ	40	6	10	8	7
КГ	24	3	11	6	4
	64	9	21	14	11

Джерело: [результати спостережень автора]

Ми підсумували отримані дані та представили їх схематично (Рис. 2.2.):

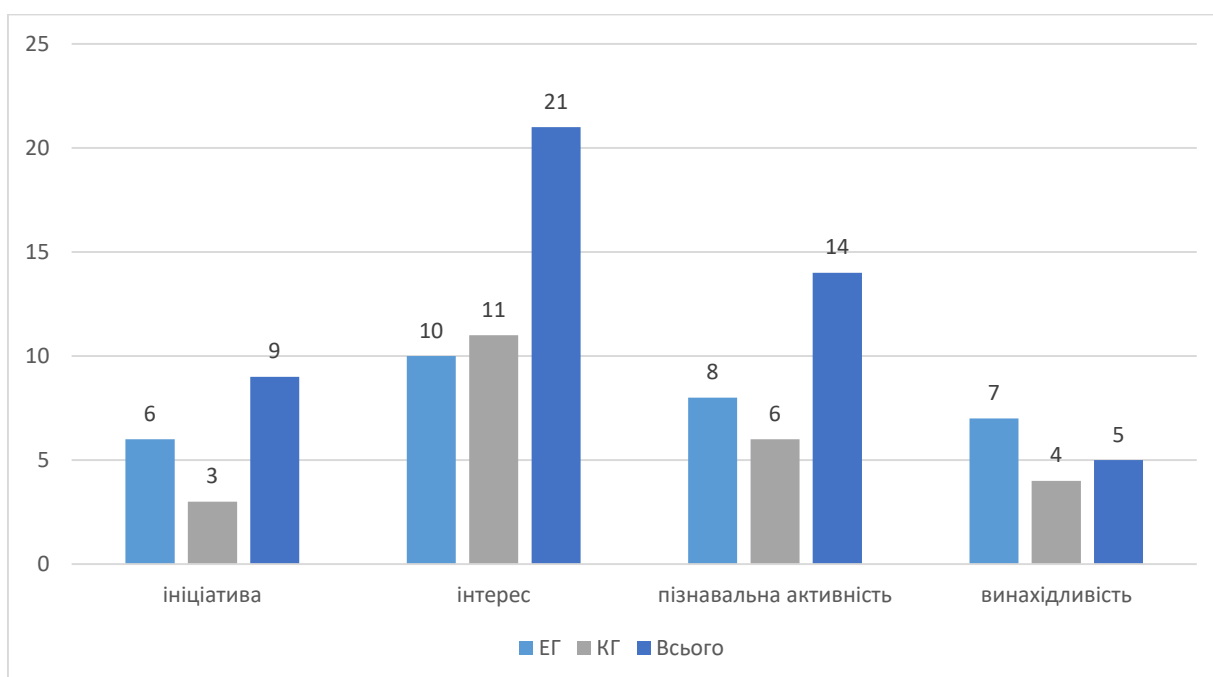

Рис. 2.2 Порівняльний аналіз прояву творчих здібностей учнями ЕГ та КГ

З Рис. 2.2. бачимо, що найбільше молодші школярі демонструють творчий потенціал через потяг до знань, навчально-пізнавальну активність, продукування власних цікавих ідей. Ми проаналізували психоемоційний стан учнів та встановили, що характерними показниками їх емоційного інтелекту у ході занять творчістю є: завзятість, підвищений інтерес та захоплення, впевненість, наполегливість до дії, відкритість, сміливість, уміння слухати та сприймати ідеї інших.

Ми проаналізували так само відповіді батьків наших учнів на поставлені запитання опитувальника, а саме:

Опитувальник для батьків

1. Чи вважаєте Ви дитину творчою?
2. У чому Ваша дитина найбільше проявляє себе?
3. Чи займаєтесь Ви її творчим розвитком? Як саме?
4. Чи відвідує дитина позашкільні школи (секції, спортивні клуби, хореографічну студію тощо)?
5. Які умови створені вдома для її творчого розвитку?
6. Чи займаєтесь Ви творчістю разом?
7. Чи прислуховуєтесь до порад учителя щодо її успіхів та невдач щодо творчого розвитку?
8. Що саме Ви втілюєте задля її творчого розвитку?

Відповіді батьків засвідчили наступне:

- 38% респондентів стверджують про те, що займаються творчим розвитком дитини шляхом створення можливостей щодо відвідування нею позашкільних секцій, шкіл тощо;
- 45% вважають, що у дитини є різні задатки, але розвиток їх вони вбачають лише за умови консультацій з боку фахівців;
- 10% батьків не мають можливості приділяти цьому уваги або ніколи не звертали на це увагу;

- 7% батьків намагаються спільно виконувати різні творчі види роботи: малювати, клеїти, готувати костюми для виступу (На свято Нового року, до Дня Матері) тощо.

На цьому етапі експериментального дослідження ми проаналізували рівні розвитку творчих здібностей молодших школярів, виокремивши такі із них, як:

- *Високий рівень*: активний у навчально-пізнавальній та творчій діяльності; добре вчиться, відвідує позашкільні центри; має хобі та розвиває себе різнобічно; активний у спілкуванні, грі, взаємодії; відкритий та емпатійний; часто є автором креативних ідей, які намагається завершити творчим продуктом;
- *Вище середнього рівень*: учень активний у навчанні, підготовці та проведенні різних заходів; має власні інтереси та запити, які намагається задовольнити; відвідує крім школи інші позашкільні заклади; демонструє захоплення певною сферою; частково демонструє креативність, не завжди висловлює власних ідей;
- *Середній рівень*: учень частково проявляє захоплення до тих чи інших видів діяльності, має задатки до малювання, ліплення, танців, спорту тощо; час від часу ініціативний; добре вчиться, але навчально-пізнавальна активність залежить від суб'єктивних чинників; не завжди вмотивований до участі у творчій роботі;
- *Низький рівень*: учень пасивний, не цікавиться навчанням та іншими сферами життєдіяльності, не відвідує позашкільні навчально-виховні заклади, байдужий до різних заходів, видів роботи, пасивний у спілкуванні та взаємодії з іншими; рідко висловлює власну думку, не прагне діалогу; невмотивований до участі у творчих видах діяльності тощо.

Ці та інші аспекти дали підстави оцінити кількість учнів, що демонструють певний рівень (чи відсутність) розвитку творчих здібностей (Табл. 2.2.):

Рівень розвитку творчих здібностей учнів

початкових класів

(перший етап експерименту)

<i>Група учнів</i>	<i>Заг. к-сть</i>	<i>Низький</i>	<i>Середній</i>	<i>Вище середнього</i>	<i>Високий</i>
<i>ЕГ</i>	40	-	29	9	2
<i>КГ</i>	24	-	10	13	1
<i>Разом</i>	64	-	39	22	3

Джерело: [результати спостережень автора]

У відсотковому значенні такі показники становили (Рис. 2.3):

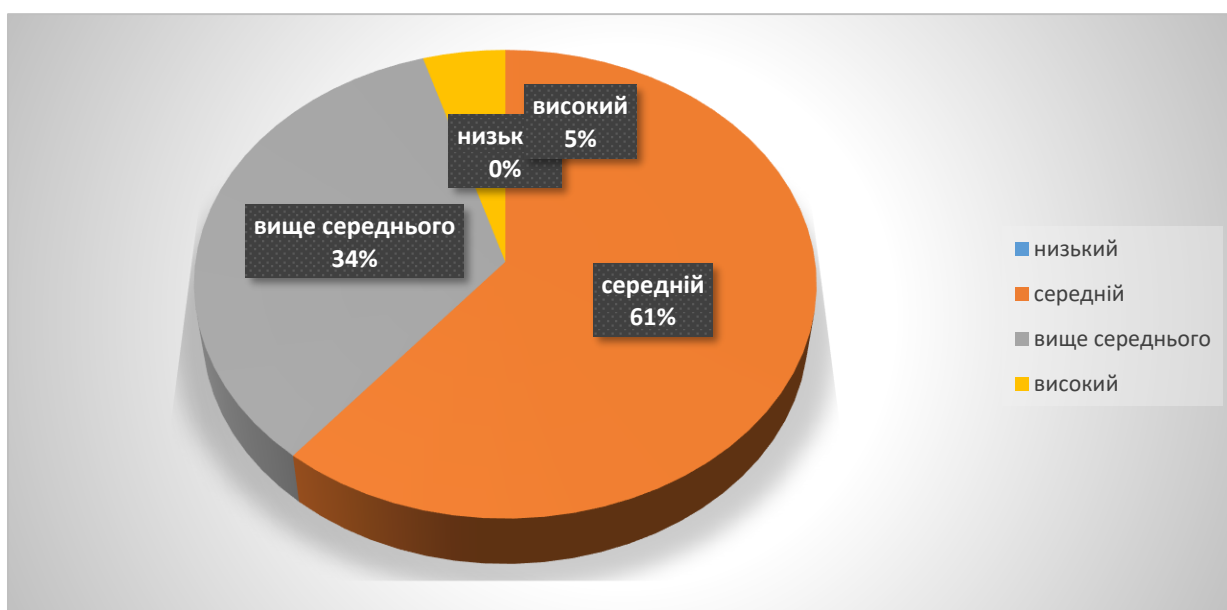

Рис. 2.3 Рівні розвитку творчих здібностей молодших школярів

Ми встановили, що молодші школярі із задоволенням виконували творчі завдання, демонстрували власну уяву та фантазію, творчо висловлювали думки, обґрунтовували їх, висували креативні ідеї.

Нами було помічено, що більшість учнів демонстрували спостережливість, уміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати, комбінувати; спрямованість на навчання та творчість. Окремі школярі демонстрували швидкість думки, критичне й творче мислення, гнучкість, розвинену уяву, фантазію, емпатію, прагнення до створення нового.

Ми довели, що творчість для молодших школярів – це важлива потреба, а активність обумовлена їхніми психологічними особливостями, а саме: чуттєвістю, підвищеною рухливістю, інтересом до діяльного контакту з дійсністю. Заняття творчими видами роботи, як ми зауважили, сприяють підвищенню пізнавальних інтересів та формуванню мотивації, позитивно впливають на розвиток творчого мислення й водночас є умовою ефективного розвитку творчих здібностей.

Окрім того, важливими чинниками впливу на розвиток творчих здібностей молодших школярів є підтримка з боку учителя, батьків та однолітків; взаємодія у психологічно комфортній атмосфері, сприяння отриманню відчуття свободи, вільного власного вибору, віри у себе та досягнення успіху. Відтак стрижневими умовами, на які повинен звертати увагу учитель-практик задля творчого розвитку особистості молодшого школяра, є:

- 1) створення атмосфери довіри, взаєморозуміння, співтворчості, сприйняття кожного учня як унікальної особистості;
- 2) використання проблемного навчання та евристичних методів;
- 3) урахування основних видів діяльності молодших школярів, якими вони зайняті у закладі освіти та вдома (гра, навчання, спілкування, праця);

4) варіювання різних типів та видів творчих завдань, що впливають на розвиток конкретних творчих здібностей учнів;

5) систематичний пошук та виявлення творчих задатків учнів, сприяння їх розвитку на уроці та поза його межами.

Ключовими, на наш погляд, є так само поєднання традиційних і новітніх форм, методів, засобів навчання; використання активних і інтерактивних методів навчання; здійснення правильного вибору змісту навчального матеріалу; використання проблемних та ситуацій успіху; виховання творчої особистості, здатної ефективно діяти в умовах сьогодення, використовувати набуті знання, уміння та навички задля вирішення різних за складністю завдань. Заслугує на увагу вивчення родинного досвіду виховання, творчих задатків батьків та використання традицій родинного виховання в освітній практиці тощо. Окрім того, ефективність розвитку творчих здібностей молодших школярів залежить від використання проблемного навчання із опорою на зону найближчого їх розвитку, диференційований та індивідуальний підхід, пізнавальні інтереси учнів. Важливе місце посідають у творчому зростанні учнів проведення нетрадиційних форм уроку, включення різних творчих завдань та ігор; поєднання у процесі навчання репродуктивної та відтворювальної, дослідницької та проблемно-пошукової діяльності, а також опора на вибір завдань, що стимулюють самостійне міркування, прийняття нетрадиційних рішень, розвивають увагу, фантазію, спостережливість, креативність як показники творчої особистості.

Отже, перший етап нашого експериментального дослідження дозволив нам встановити рівні розвитку творчих здібностей молодших школярів, проаналізувати складові їхнього емоційного інтелекту, окреслити основні вимоги та умови щодо подальшого підвищення ефективності процесу.

2.2 Методика розвитку творчих здібностей учнів (формувальний експеримент)

На цьому етапі експериментального дослідження нами було висунуто завдання – підвищити рівень розвитку творчих здібностей молодших школярів експериментальної групи шляхом використання різних форм, прийомів та засобів. Зокрема було взято до уваги ті інтереси учнів, які вони проявляли напередодні, чим цікавились, прагнули займатися, захоплення. Намагаючись здійснювати індивідуальний підхід, ураховуючи вікові та індивідуальні особливості молодших школярів ЕГ, ми добирали ті форми роботи із ними, які не лише впливали на творчий потенціал, а й могли задовольнити їхні запити та потреби.

На цьому етапі експерименту нами було використано такі форми організації навчання, як:

- Робота у групах (на уроках: виконання завдань, вправ);
- Виконання творчих завдань у парах;
- Індивідуальна творча робота (виконання певних завдань, вправ, розв'язання проблемних ситуацій).

На уроках ми пропонували виконати молодшим школярам комунікативно-творчі, логічні, частково-пошукові й дослідного характеру завдання, які потребували активного мислення, нестандартного погляду на ситуацію, швидкої реакції та прийняття самостійного рішення, креативності. Ми створювали ситуації, за яких молодші школярі порівнювали, аналізували і синтезували, намагалися абстрагувати, конкретизували свої відповіді, узагальнювали та систематизували, встановлювали зв'язки і відношення між предметами та явищами. У цілому запропоновані нами завдання були спрямовані на виявлення і розвиток інтелектуальних здібностей, як-от: здатність генерувати ідеї, готовність фантазувати, уміння знаходити

протириччя, гнучкість та критичність мислення, здатність висловлювати оцінювальні судження та їх незалежність як складової творчих здібностей.

Знаючи інтерес молодших школярів до сучасних технологій та намагаючись зробити навчальний процес цікавим, ми використовували різні технології, а саме:

- проектні технології (учні спільно приймали участь у створенні проекту «Моя родина»);
- ігрові технології (ми використовували різні ігрові завдання, ситуації, вправи);
- технології розвивального навчання;
- технології проблемного навчання.

Важливо, ми активізували творчість молодших школярів на всіх уроках. Зокрема на уроці літературного читання з молодшими школярами четвертого класу нами було використано ігрові технології, як-от:

- *Літературна гра «Чарівні приказки».*

Головне завдання полягало у відтворенні учнями правильного змісту запропонованих нами приказок:

- *зиЯк од єКива ведедо (Язык до Києва доведе.)*
- *У схутра ічо ливеік (У страху очі великі.)*
- *еН уснь сано од чужожо саорп (Не сунь носа до чужого проса.)*
- *увЧ кіндз ат ен єзна, вікидз нів (Чув дзвін, та не знає, звідки він.)*
- *ояМ хата аюскр (Моя хата скраю.)*
- *З огньо міночі, кя з сиоки шруг (З нього помочи, як з осики груш)*
- *Літературна гра «Доповни прислів'я».*

Основне завдання – слід завершити прислів'я за двома способами, а саме: так, як говорять у народі або використовуючи риму, а саме:

- «Козак не боїться ні тучі, ні кручі»;
- «Той не козак, що боїться...(собак)»;

«Козак наче...(орел)»;

«Козак вкраїнську любить мову, завжди дотрима ...(свого слова)»;

«Україна – це козацька...(мати)»;

«Ми з такого роду, що любимо...(свободу)»;

«Козак не боїться ні тучі, ні...(грому)»;

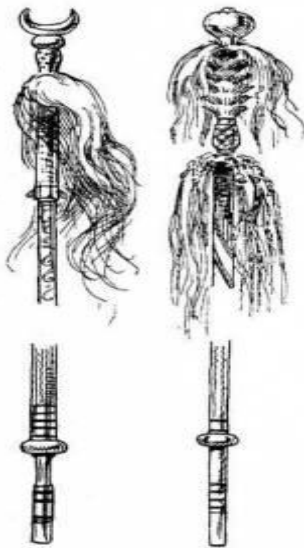
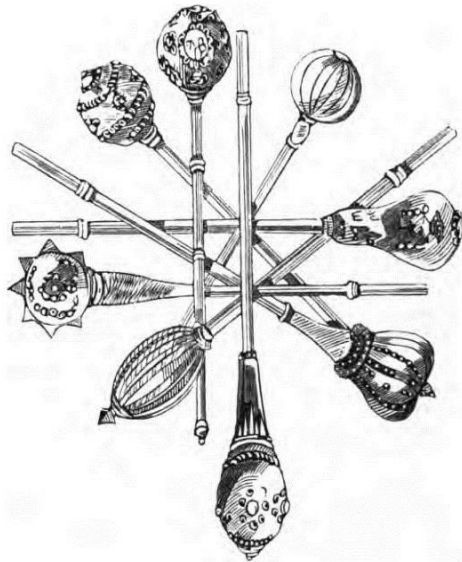
«Хто в роботі – той і в...(турботі)» тощо.

Літературна гра «Асоціативний куц». Під час проведення цієї гри ми поставили завдання підібрати слова, пов'язані зі словом «козак», як-от, приміром: «оселедець», «шабля», «кінь», «чайка», «віхоть», «січ», «відвага», «воля», «мужність», «вірність», «курінь».

Учні із задоволенням виконували поставлене нами завдання, висловлювали власні варіанти вирішення поставленого завдання, наводили приклади з відомих творів.

Поряд із цим ми запропонували молодшим школярам виконати різні творчі завдання, як-от:

- Розпізнати запропоновані нами символи козацтва;

- Перелічити та охарактеризувати козацькі символи, придумати із ними римовані рядки;
- Пригадати рядки з пісень та назвати пісні про українських козаків;
- Словесно зобразити козака та охарактеризувати його, обґрунтувати свою відповідь тощо.

Учні вправно виконували поставлені завдання, проявляли особливий інтерес до кожного із них.

Нами було встановлено, що розвиток творчих здібностей молодших школярів потребує інтеграції мистецьких дисциплін й використання на уроках літературного читання, образотворчого мистецтва, музики різних видів

мистецтва. Це мало розвинути емоційно-чуттєву сферу молодших школярів, сформувати художньо-образне та асоціативне їх мислення, водночас створити сприятливі умови творчого зростання кожного школяра. У такий спосіб учні не приховано висловлювали власні думки, продукували креативні ідеї, реалізували особисті творчі потреби. Відповідно, на уроках образотворчого мистецтва ми запропонували учням ЕГ намалювати козака у його традиційному одязі, створити власний символ козацтва, знайти картинки Запорізької Січі та створити такий альбом «Українське козацтво», переглянути різні твори живопису та висловити власні думки з цього приводу, охарактеризувати предмети побуту козаків; на уроках музики – заспівати пісень, пригадати танці, що символізують українське козацтво тощо.

Так, на уроках читання ми пропонували учням придумати вірш про козака, описати кращі риси та якості українських козаків. Ми намагались сформувати уважного спостерігача, учня-читача й письменника шляхом їх участі в різних видах діяльності, як-от: спостереження, словникова робота, пошук логічних та асоціативних зв'язків слів і образів, написання твору-мініатюри, складання вірша чи казки, розповіді, озвучення коментарів, участі у бесіді, диспуті, обговоренні. Окрім того, у процесі виконання ігрових вправ та завдань творчого спрямування ми активізували молодших школярів щодо сприймання різних творів мистецтва попереднім показом твору, його передісторією, наведенням цікавих фактів і прикладів, розповіді легенд і казок тощо. Ми провели:

Гра «Неповторна поезія».

Ми запропонували учням скласти акровірші за аналогією про осінь, подавши такі рядки:

Високе небо кличе журавлів

На землю падає жовтіле листя

Енергій сонця й літа не зловити

Окрім того, ми використовували метод «Незакінчене речення». Так, учні повинні були упродовж запропонованого певного періоду часу скласти якомога більше речень із певними словами та словосполученнями, як-от: *веселка, сонце, квіти, радість, вранішня роса, блакитне небо.*

Під час уроку читання ми широко використовували групову та парну роботу. Так, нами було запропоновано *гру «Юні мандрівники»*. Завдання – учні повинні поділитись на групи (за бажанням чи за нашою вказівкою) та у групі спільно придумати різні пригоди, які відповідають завершенню тексту твору, прочитаного попередньо. Приміром:

«І ось нарешті дісталися точки призначення. Навколо буяла зелень, співали птахи та – жодної душі навколо. Що це? Безлюдний острів?...»

«Гра у слова». Один учень виголошував слово-іменник, а інший мав дібрати до нього слово-прикметник, як-от:

<i>Сонце-</i>	<i>книга-</i>
<i>Хмара-</i>	<i>школа-</i>
<i>Пісня-</i>	<i>малюнок-</i>
<i>Лебідь-</i>	<i>поезія-</i>

Вправа «Відтвори слово». Ми запропонували учням різні слова, які вони повинні були відтворити та записати у зошиті, а саме:

<i>само</i>	<i>мель</i>	<i>самовар</i>
<i>фант</i>	<i>вар</i>	<i>фантазія</i>
<i>лі</i>	<i>Вик</i>	<i>літак</i>
<i>кара</i>	<i>приз</i>	<i>карамель</i>
<i>шин</i>	<i>так</i>	<i>шинель</i>

Гра «Мої асоціації». Задля розвитку мислення, формування швидкості реакції, розвитку уяви та фантазії ми разом зі школярами на уроках рідної мови та читання виконували завдання щодо підбору слів-асоціацій до запропонованих на картках (чи усно висловлених учителем) слів, як-от:

мелодія, квіти, хмари, спокій, грім, дощ, школа, друзі

букет, райдуга, собака, захист, військо, аркуш, батьки

пісня, танок, усмішка, подарунок, книга, казка

У формі колективної роботи молодші школярі спільно виконували такі творчі вправи, як:

Вправа «Прочитай анограму»

ІПОЙКАК ІХАТРЛ ТСІЛ ЕНОСЦ

(копійка, ліхтар, стіл, сонце)

Вправа «Слова у групі»

Учні повинні були правильно прочитати слова, умовно зіставити їх, укласти у групи, класифікувати, виключити зайве слово, а саме:

ЯЛКАПШ АРКАТ
АКАНБ АЛАСТ
ЯЛКАКНС ОЛСУБГ
УРОКЦ НИДНИКОГ

На основі прослухання Гімну України, ми запропонували:

- на одному з уроків рідної мови скласти міні-твір про Україну;
- на уроці музики – наспівати уривок Гімну;

- на уроці образотворчого мистецтва – намалювати символіку української держави тощо.

У такий спосіб ми розвивали аналітичне мислення, удосконалювали творчі здібності учнів шляхом наведення порівняння, аналогії, оцінного судження, здійснення творчого підходу та виконання творчих завдань. Широке коло творчих завдань ми використовували з тим, щоб сформувати в молодших школярів почуття прекрасного, естетичних смаків, які лежать в основі творчої діяльності та є засадничими творчих здібностей. До прикладу, ми як на уроках (читання, рідної мови, «Я у світі»), так і поза ними (під час екскурсій чи віртуальних екскурсій, виховних заходів) долучали їх до активного спостереження за красою довкілля, естетичного сприймання творів культури та мистецтва, пошуку прекрасного в оточуючому світі. На уроках читання ми та учні декламували поетичні рядки, які відтворювали красу рідного краю, природи, явищ дійсності, надалі обговорювали їх, підбирали до почутого власні слова-синоніми, грали у «словесне малювання», зображали у власних малюнках. Діти із захопленням слухали рядки поезії відомих українських письменників:

Буває, часом сліпну від краси.

Спинюсь, не тямлю, що воно за диво.

Оці стети, це небо, ці ліси

Усе так гарно, чисто, незрадливо.

Усе, як є, - дорога, явори,

Усе моє, все зветься – Україна.

Така краса, висока і нетлінна,

Що, хоч спинись, і з Богом говори (Ліна Костенко)

Використані нами словесні прийоми і засоби особливо впливали на внутрішній стан учнів, підсилюючи їх емоції, позитивізм, відкритість до прекрасного, прагнення творити та примножувати. Наше дослідження показало, що учні виконували наші завдання, базуючись на власному творчому досвіді. Вони обмінювались власними оцінками та думками, придумували та розповідали оповідання, казки, вірші, виконували пісні; рисували та зображали на аркуші героїв, персонажів творів, приймали участь у розігруванні уривків творів та казок, обираючи роль, яка була найбільше близькою їх душевному стану. Використання інтегрованих видів роботи, як-от: ознайомлення з творами живопису та літературними творами у поєднанні з музичним супроводом, поезією, сприяло створенню психологічно сприятливої атмосфери на уроці (чи під час виховного заходу), яка закарбовувалась у пам'яті внаслідок позитивних емоцій, що виникали. Молодші школярі висловлювали свої захоплення, демонстрували подив, від побаченого та почутого, які свідчили про отриману ними естетичну насолоду, що були потужним стимулом подальшої їх творчої діяльності.

На уроках музики молодші школярі окрім пісень виконували вправи творчого характеру у формі гри, а саме:

Гра «Зобрази мелодію».

Ми включили магнітофон та учні прослухали мелодію. Ми запропонували молодшим школярам описати прослухану мелодію за допомогою словесних засобів (2-3 речення).

На уроках образотворчого мистецтва ми разом з учнями виконували *вправу-гру «Слово в малюнку»*. Так, ми запропонували учням зобразити на аркуші почутий поетичний фрагмент, а саме:

У мові – чари барвінкові, аж сяють барви веселкові

Ти наше диво калинове, кохана українська мово! (Д. Білоус)

Як парость виноградної лози,

Плекайте мову (М. Рильський)

Загалом на уроках ми намагались включати якомога більшу кількість запитань-відповідей, пропонуючи молодшим школярам активно включатись у виконання поставлених завдань. З цією метою ми провели гру «Подаруй мені слово». На основі вивчення художнього твору за програмою, ми пропонували учням дібрати якомога більшу кількість заголовків, придумати нових героїв, імен основних персонажів тощо. Крім того, молодші школярі повинні були сформулювати якомога більше запитань за темою уроку, обмінятися ними у групі, парі чи загалом, надати відповідь та обґрунтувати її. Ми використовували метод «Мікрофон». Так, школярам запропонували прослухати, доповнити та пояснити прислів'я, а саме:

Слово не горобець (вилетить – не ввіймаш)

До природи (не носи шкоди)

Рослина – (землі окраса)

Посієш вчасно – (збереши рясно)

Бджілка мала (а й та працює)

Хто не працює – (той не їсть)

Яка пташка, така (й пісня)

Без голосу – не співець, без грошей (не купець)

Вік живи – (вік учись)

Книга вчить, (як на світі жити)

Людей питай, а (свій розум май)

Пташка красна своїм пір'ям, а (людина – знанням)

Окрім того, ми запропонували *гру* «Розфарбую слово». Учні повинні були на основі карток, які ми заздалегідь підготували з різними словами-синонімами, придумати речення, міні-розповідь, створити на аркуші відповідний рисунок:

<p style="text-align: center;"><i>Картка А</i></p> <p>Смішний-кумедний-потішний</p> 	<p style="text-align: center;"><i>Картка В</i></p> <p><i>Трудитись-працювати-творити-діяти</i></p>
<p style="text-align: center;"><i>Картка Б</i></p> <p><i>Доглядати-плекати-турбуватися</i></p> 	<p style="text-align: center;"><i>Картка Г</i></p> <p><i>Говорити-балакати-розмовляти</i></p>

Як результат, в учнів вийшли різні зображення веселки, різнокольорових предметів, саду у цвіту тощо.

Отже, на другому етапі експериментального дослідження ми розвивали творчі здібності молодших школярів шляхом використання різних форм, прийомів та методів, технологій, намагаючись підвищити їх рівень.

2.3 Результати експериментального дослідження

На завершальному етапі експериментального дослідження основним завданням було підведення підсумків проведеної роботи з молодшими школярами, оцінка та аналіз досягнутих результатів щодо розвитку їх творчих здібностей. Наша мета полягала у формуванні творчої особистості, здатної ефективно діяти в умовах сьогодення, використовувати набуті знання, уміння та навички задля вирішення різних за складністю завдань.

Упродовж всього періоду ми використовували різні підходи, форми та методи, засоби впливу на творчу активність молодших школярів, де особливе значення посідали: систематичне спостереження, опитування та анкетування учителів та батьків учнів, проектування нашої практичної (експериментальної) діяльності. Так, під час експериментального дослідження ми працювали з учнями експериментальної групи (учні 3-4 класів ЗЗСО) загальною кількістю 40 осіб. На початку нашого експериментального дослідження, ми виявили, що у більшості учням початкових класів притаманний середній (ЕК – 29, КГ – 10 осіб) та вище середнього (ЕК – 9, КГ – 13) рівня розвиток творчих здібностей, в окремих випадках – високий (КГ – 2, КГ – 1). Здобувачів початкової освіти з низьким рівнем розвитку творчих здібностей не було виявлено. Це пояснюємо тим, що молодший шкільний вік – той період, за якого діти найбільше проявляють власне активність, ініціативу, бажання пізнавати нове та творити. Окрім того, ми зауважили, що на початок нашого експериментального дослідження молодші школярі проявляли й характерні для творчого розвитку ознаки, як-от:

- ініціативність (ЕГ – 6, КГ – 3 особи);
- підвищений інтерес до різних сфер (ЕГ – 10, КГ – 11);
- пізнавальна активність (ЕГ – 8, КГ – 6);
- креативність й винахідливість (ЕГ – 7, КГ – 4).

З метою підвищення рівня розвитку творчих здібностей молодших школярів ми створювали у класі сприятливу атмосферу довіри, взаєморозуміння, співтворчості, сприймали кожного учня як унікальну особистість й демонстрували це на уроці та поза ним. Задля того, щоб більше зануритись у внутрішній світ школярів, вивчити їх природні задатки та розвинути на цій основі творчі здібності нами було використано проблемне навчання, різні евристичні методи, різні типи та види творчих завдань; ураховано види діяльності молодших школярів, якими здебільшого вони зайняті як у школі, так і вдома (гра, навчання, спілкування, праця).

Ми постійно намагались виявити творчі задатки учнів, сприяли їх розвитку на уроці та поза його межами. Нами було ураховано результати опитування респондентів, встановлено засадничі родинні традиції й досвід виховання, використано їх в освітній практиці. Це, зокрема, спільне виконання творчих завдань батьками й учнями, як-от: підготовка до виховних заходів, виконання леп-бука, альбому родинних світлин; участь батьків в творчих іграх разом з дитиною («Відгадай мелодію»), спільні екскурсії тощо. У такий спосіб ми використовували традиційні та новітні форми, методи, засоби навчання; активні і інтерактивні методи, визначали зміст навчального матеріалу та наочності. Нами було використано на уроках проблемні та ситуації успіху, які дали молодшим школярам відчуття власної значущості, задоволення, позитивних емоцій, що керували їх бажанням творити, стимулювали до активної участі у навчально-пізнавальній та творчій діяльності.

Ми встановили, що молодші школярі із задоволенням виконували творчі завдання, демонстрували власну уяву та фантазію, творчо висловлювали думки, обґрунтовували їх, висували креативні ідеї. Нами було помічено, що

більшість учнів демонстрували спостережливість, уміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати, комбінувати; спрямованість на навчання та творчість. Окремі із них демонстрували швидкість думки, критичне й творче мислення, гнучкість, розвинену уяву, фантазію, емпатію, прагнення до створення нового. Загалом було встановлено, що творчість для молодших школярів – це важлива потреба, а активність обумовлена їхніми психологічними особливостями, а саме: чуттєвістю, підвищеною рухливістю, інтересом до діяльного контакту з дійсністю. Заняття творчими видами роботи, як ми зауважили, сприяли підвищенню пізнавальних інтересів та формуванню мотивації, позитивно впливали на розвиток творчого мислення, є умовою ефективного розвитку творчих здібностей.

На завершальному етапі експериментального дослідження ми виявили, що показники творчої активності та розвитку творчих здібностей учнів експериментального класу позитивно змінилися (Табл. 2.3.):

Таблиця 2.3.

Характерні ознаки творчих здібностей молодших школярів ЕГ на завершальному етапі дослідження

Група	К-сть	Ініціативність		Підвищений інтерес		Пізнавальна активність		Креативність, винахідливість	
		1 етап	3 етап	1 етап	3 етап	1 етап	3 етап	1 етап	3 етап
ЕГ	40	6	23	10	16	8	20	7	10
КГ	24	3	3	11	11	6	6	4	4

Джерело: [дані спостережень автора]

Іншими словами, наше експериментальне дослідження дозволило досягти значних результатів у розвитку творчих здібностей молодших школярів ЕГ, про що свідчило зростання чисельності дітей з різними їх складовими (Рис.2.4.):

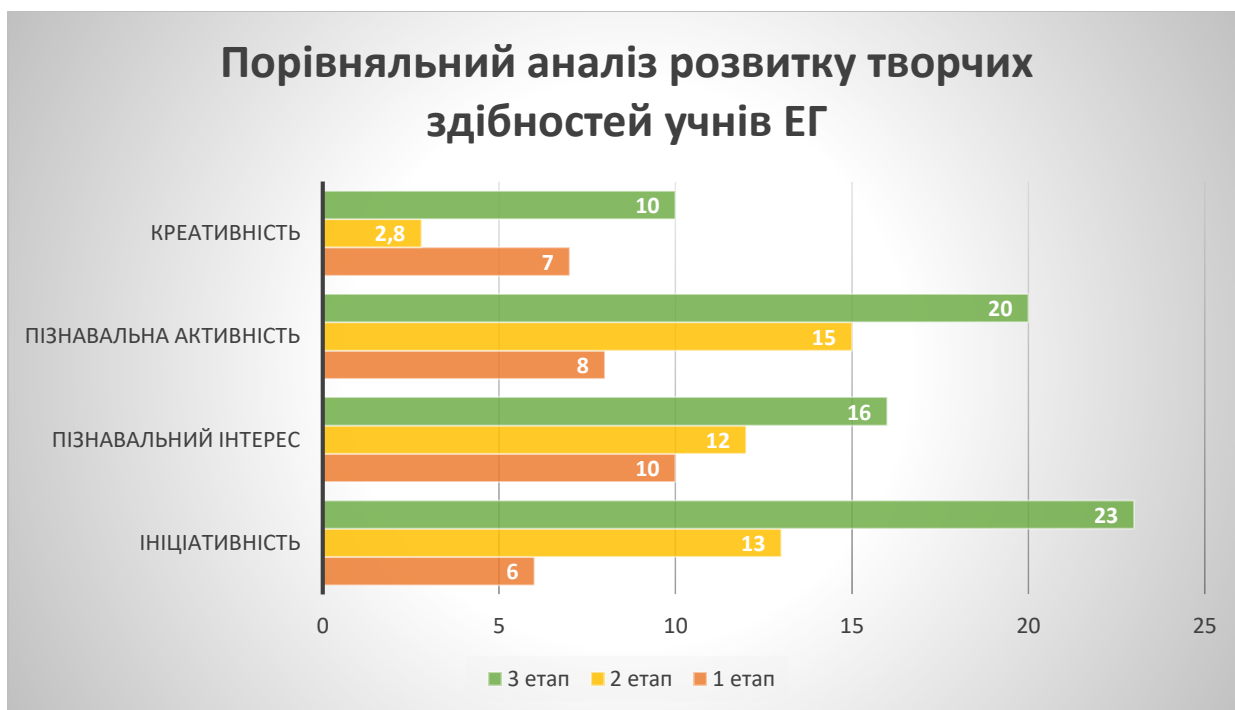

Рис. 2.4. Розвиток творчих здібностей учнів (порівняльний аналіз 1 та 3 етапів експерименту)

Ми проаналізували отримані результати й у відсотковому значенні, а саме (Табл. 2.4):

Характерні ознаки творчих здібностей молодших школярів ЕГ на завершальному етапі дослідження

Група	К-сть	Ініціативність		Підвищений інтерес		Пізнавальна активність		Креативність, винахідливість	
		1 етап	3 етап	1 етап	3 етап	1 етап	3 етап	1 етап	3 етап
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ЕГ	40	15%	57,5%	25%	40%	20%	50%	17,5%	25%
КГ	24	12,5%	12,5%	45,8%	45,8%	25%	25%	16,6%	16,6%

Джерело: [дані спостережень автора]

У ході експериментального дослідження було використано ігрові, проектні технології, розвивального навчання, які дали різні результати, хоча позитивно вплинули на творчий розвиток учнів. На цьому етапі дослідження ми спробували підсумувати й визначити, які з використаних нами форм та методів роботи молодших школярів були найбільш ефективними з позицій творчого розвитку особистості на основі емоційного її інтелекту. Позаяк емоційний інтелект базується на емоційно-чуттєвій сфері, яка визначає поведінку та взаємодію учнів, найбільш показовими у цьому сенсі були ігри. Так, нами було використано (Табл. 2.5):

Розвиток творчих здібностей молодших школярів

ігровими засобами

<i>Уроки літературного читання та рідної мови</i>	<i>Уроки музики</i>	<i>Уроки образотворчого мистецтва</i>
«Чарівні приказки» «Неповторна поезія» «Юні мандрівники» «Гра у слова» «Мої асоціації» «Подаруй мені слово»	«Зобрази мелодію»	«Слово в малюнку» «Розфарбую слово»

Джерело: [дані спостережень автора]

Ми помітили, що використані нами словесні прийоми і засоби особливо впливали на внутрішній стан учнів, підсилюючи їх емоції, позитивізм, відкритість до прекрасного, прагнення творити та примножувати. Наше дослідження показало, що учні виконували вправи та завдання, базуючись на власному творчому досвіді, а саме: обмінювались власними оцінками та думками, придумували та розповідали оповідання, казки, вірші, виконували пісні; рисували та зображали на аркуші героїв, персонажів творів, приймали участь у розігруванні уривків творів та казок, обираючи роль, яка була найбільше близькою їх душевному стану.

Крім того, ми використали інтегровані види роботи, як-от: ознайомлення з творами живопису та літературними творами у поєднанні з музичним супроводом, поезією, що загалом сприяло створенню психологічно сприятливої атмосфери на уроці (чи під час виховного заходу), яка закарбовувалась у пам'яті внаслідок позитивних емоцій, що виникали. Учні слухали та виконували Гімн України, козацькі пісні, українські народні пісні

та віршовані рядки відомих письменників; готували альбом «Українське козацтво». Нами було неодноразово використано «асоціативний куш» та методи незакінченого речення, «мікрофон», що підсилювали емоційний вплив на духовний стан особистості молодшого школяра, мотивуючи тим сами їх до активної творчості. Зокрема після прослухання Гімну України, ми запропонували на одному з уроків рідної мови скласти міні-твір про Україну; на уроці музики – наспівати уривок Гімну; на уроці образотворчого мистецтва – намалювати символіку української держави тощо. У такий спосіб ми розвивали аналітичне мислення, удосконалювали творчі здібності учнів шляхом наведення порівняння, аналогії, оцінного судження, здійснення творчого підходу та виконання творчих завдань.

Широке коло творчих завдань ми використовували задля формування почуття прекрасного, естетичних смаків, які лежать в основі творчої діяльності та є засадничими творчих здібностей. До прикладу, ми як на уроках (читання, рідної мови, «Я у світі»), так і поза ними (під час екскурсій чи віртуальних екскурсій, виховних заходів) долучали їх до активного спостереження за красою довкілля, естетичного сприймання творів культури та мистецтва, пошуку прекрасного в оточуючому світі. На уроках читання ми та учні декламували поетичні рядки, які відтворювали красу рідного краю, природи, явищ дійсності, надалі обговорювали їх, підбирали до почутого власні слова-синоніми, грали у «словесне малювання», зображали у власних малюнках. Вони висловлювали свої захоплення, демонстрували подив, від побаченого та почутого, які свідчили про отриману ними естетичну насолоду, що були потужним стимулом подальшої їх творчої діяльності. Відповідно наш аналіз засвідчив, що творча активність молодших школярів базується на емоційному їх інтелекті, з одного боку, та водночас впливає на його розвиток – з іншого. Відповідно, про це свідчили показники емоційного інтелекту учнів, на які впливала їхня творча діяльність (Рис. 2.5):

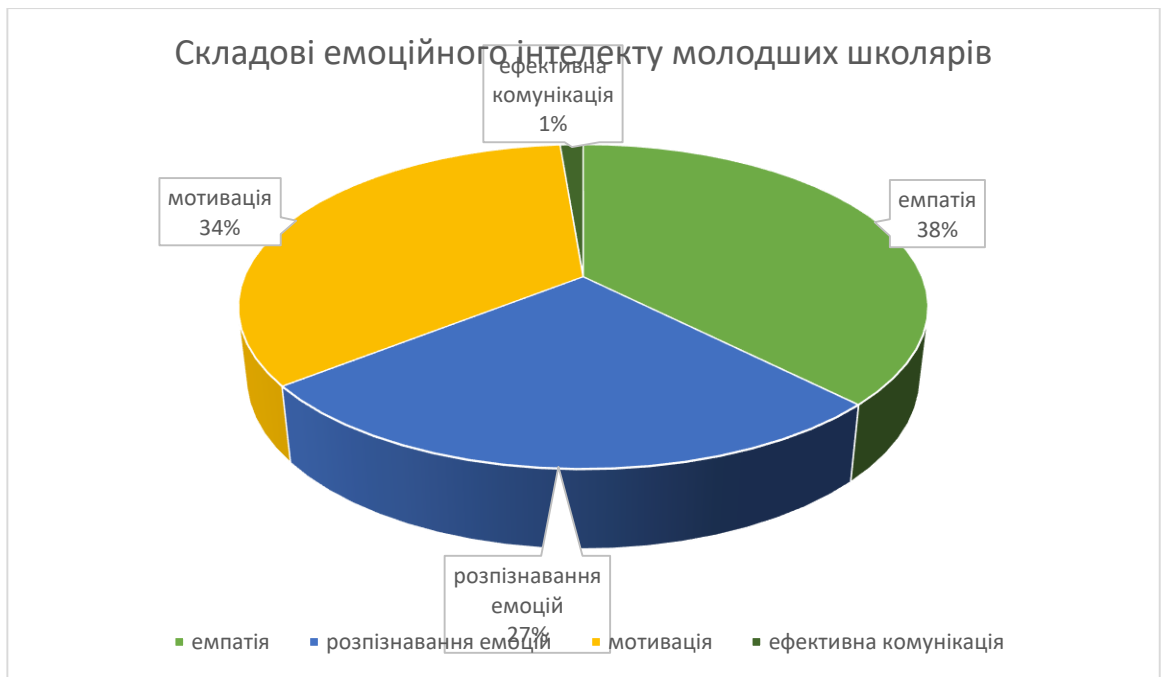

Рис. 2.5 Складові емоційного інтелекту молодших школярів (завершальний етап експериментального дослідження)

Наше дослідження показало позитивний вплив різних форм та методів навчання, використаних нами під час експерименту (Рис. 2.6):

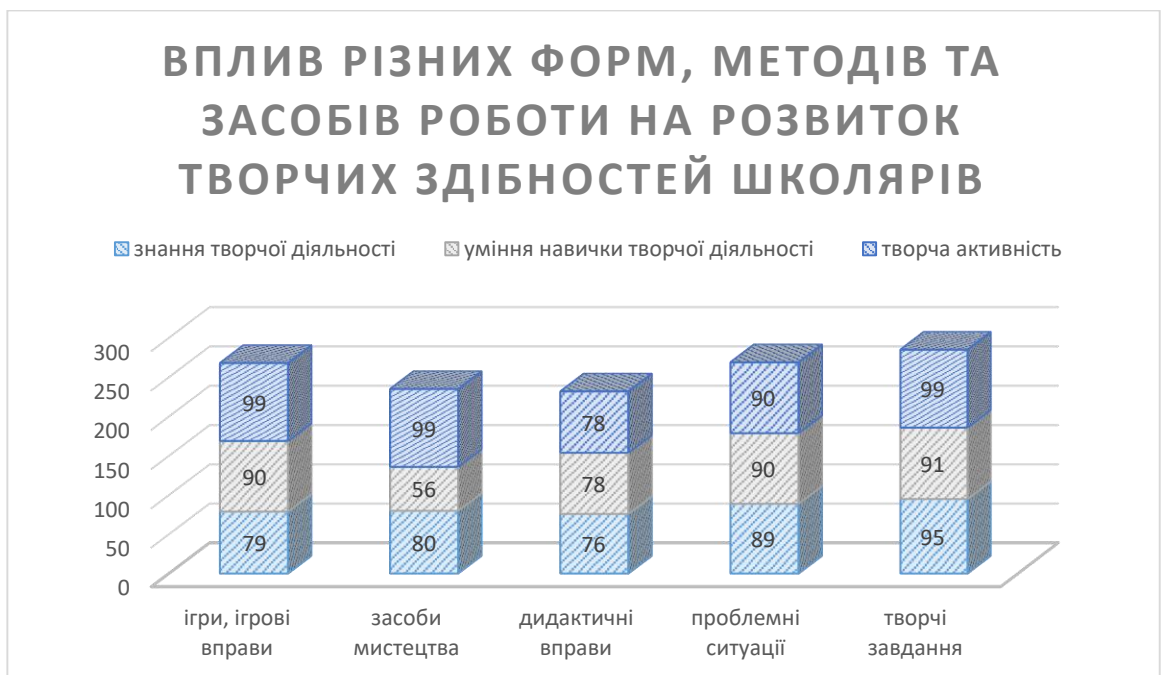

Рис. 2.6. Аналіз впливу різних видів діяльності та форм роботи молодших школярів на її творчі здібності

Ми встановили, що позаяк ігрова діяльність найбільш близька молодшим школярам внаслідок особливостей їхнього віку, то й творча активність з їх використанням була найбільшою. Цьому ж відповідали різні форми роботи з використанням культури та засобів мистецтва, безпосереднє залучення учнів до творчої діяльності.

З іншого боку, мистецтво, ігри, творчі та ігрові завдання занурювали молодших школярів у світ прекрасного й на основі їх вражень, піднесеного настрою, позитивних емоцій стимулювали до подальшої творчості тим самим підвищували рівень розвитку творчих здібностей.

Як відомо, на початку експериментального дослідження ми визначили рівень творчих здібностей молодших школярів й виявили, що:

- учням у більшості властивий середній рівень розвитку творчих здібностей (ЕГ – 29, КГ – 10);
- незначна кількість молодших школярів демонструє вище середнього рівень творчих здібностей (ЕГ – 9, КГ – 13);
- високий рівень (ЕГ – 2, КГ – 1).

Зокрема високий рівень ми визначали як такий, за якого учень активний у навчально-пізнавальній та творчій діяльності; добре вчиться, відвідує позашкільні центри; має хобі та розвиває себе різнобічно; активний у спілкуванні, грі, взаємодії; відкритий та емпатійний; часто є автором креативних ідей, які намагається завершити творчим продуктом. Рівень вище середнього показовий, коли учень активний у навчанні, підготовці та проведенні різних заходів; має власні інтереси та запити, які намагається задовольнити; відвідує крім школи інші позашкільні заклади; демонструє захоплення певною сферою; частково демонструє креативність, не завжди висловлює власних ідей. Середній рівень властивий учню, який частково проявляє захоплення до тих чи інших видів діяльності, має задатки до малювання, ліплення, танців, спорту тощо; час від часу ініціативний; добре

вчиться, але навчально-пізнавальна активність залежить від суб'єктивних чинників; не завжди вмотивований до участі у творчій роботі. Позитивним було й те, що нами не було виявлено школярів з низьким рівнем розвитку творчих здібностей. Це ми пояснювали тим, що на етапі молодшого шкільного віку не має безталанних дітей чи тих, які пасивно ставляться до природи, інших людей, професій, різних сфер діяльності та галузей виробництва, спілкування, мистецтва й культури, історії й культури тощо. Учні молодшого шкільного віку завжди допитливі, надмірно емоційні та чутливі, відкриті до спілкування, дружелюбні, щирі, прагнуть створювати нові товариські стосунки, комунікабельні, що позитивно впливає, з одного боку, на їх емоційний інтелект, а з іншого – на набуття творчого досвіду.

Наприкінці нашого експериментального дослідження ми порівняли отримані результати розвитку творчих здібностей молодших школярів з попередніми даними та виявили наступне (Табл. 2.6.):

Таблиця 2.6.

**Рівень розвитку творчих здібностей учнів початкових класів
(порівняльний аналіз)**

Група учнів	Заг. к-сть	Низький		Середній		Вище середнього		Високий	
		1 етап	3 етап	1 етап	3 етап	1 етап	3 етап	1 етап	3 етап
ЕГ	40	-	-	29	23	9	12	2	5
КГ	24	-	-	10	10	13	13	1	1
Разом	64	-	-	39	33	22	25	3	6

Джерело: [результати спостережень автора]

Це стало свідченням того, що використані нами форми та методи навчання і виховання молодших школярів дали позитивний результат й підвищили чисельність учнів з вище середнього та високим рівнем розвитку, а саме:

- середній рівень творчих здібностей (знизився на 6 одиниць);
- вище середнього рівня розвитку творчих здібностей (збільшилась чисельність на 3);
- високий рівень (збільшилась кількість учнів з 2-х до 5-ти, тобто удвічі).

У процентному відношенні кількість учнів з різним рівнем розвитку творчих здібностей становила:

Таблиця 2.6.

**Рівень розвитку творчих здібностей учнів початкових класів
(порівняльний аналізу %)**

Група учнів	Заг. к-сть	Низький		Середній		Вище середнього		Високий	
		1 етап	3 етап	1 етап	3 етап	1 етап	3 етап	1 етап	3 етап
ЕГ	40	-	-	72,5	57,5	22,5	30	5	12,5
КГ	24	-	-	41,6	41,6	54,1	54,1	4,1	4,1

Джерело: [результати спостережень автора]

Ми виокремили основні чинники впливу на розвиток творчих здібностей молодших школярів, якими були:

- рівень емоційного інтелекту молодшого школяра, здатність відчувати й сприймати прекрасне на рівні власних емоцій та почуттів;
- підтримка з боку учителя, батьків та однолітків, що сприяли отриманню відчуття свободи, вільного власного вибору, віри у себе та досягнення успіху;
- позитивна атмосфера у класі, товариське ставлення й дружлюбне спілкування з позитивними людьми, сприятливе оточення й взаємодія у психологічно комфортній атмосфері;
- творчий підхід до навчання і виховання з боку учителя, його творчість, власний приклад;
- включення в навчально-виховний процес різних видів та низки елементів творчості (музичне, хореографічне, образотворче мистецтво; ігри, завдання) тощо.

Отже, у ході нашого дослідження ми досягли програмованого результату, виконали поставлені завдання та досягли цілей.

Висновки до Розділу 2

На завершальному етапі експериментального дослідження основним завданням було підведення підсумків проведеної роботи з молодшими школярами, оцінка та аналіз досягнутих результатів щодо розвитку їх творчих здібностей.

Наша мета полягала у формуванні творчої особистості, здатної ефективно діяти в умовах сьогодення, використовувати набуті знання, уміння та навички задля вирішення різних за складністю завдань. Упродовж всього періоду ми використовували різні підходи, форми та методи, засоби впливу на творчу активність молодших школярів, де особливе значення посідали: систематичне спостереження, опитування та анкетування учителів та батьків учнів, проектування нашої практичної (експериментальної) діяльності. Так, під час експериментального дослідження ми працювали з учнями експериментальної групи (учні 3-4 класів ЗЗСО) загальною кількістю 40 осіб. На початку нашого експериментального дослідження, ми виявили, що у більшості учням початкових класів притаманний середній (ЕК – 29, КГ – 10 осіб) та вище середнього (ЕК – 9, КГ – 13) рівня розвиток творчих здібностей, в окремих випадках – високий (КГ – 2, КГ – 1). Здобувачів початкової освіти з низьким рівнем розвитку творчих здібностей не було виявлено.

На початку нашого експериментального дослідження молодші школярі проявляли й характерні для творчого розвитку ознаки, як-от:

- ініціативність (ЕК – 6, КГ – 3 особи);
- підвищений інтерес до різних сфер (ЕК – 10, КГ – 11);
- пізнавальна активність (ЕК – 8, КГ – 6);
- креативність й винахідливість (ЕК – 7, КГ – 4).

Ми визначили рівень творчих здібностей молодших школярів й виявили, що:

- учням у більшості властивий середній рівень розвитку творчих здібностей (ЕГ – 29, КГ – 10);
- незначна кількість молодших школярів демонструє вище середнього рівень творчих здібностей (ЕГ – 9, КГ – 13);
- високий рівень (ЕГ – 2, КГ – 1).

З метою підвищення рівня розвитку творчих здібностей молодших школярів ми створювали у класі сприятливу атмосферу довіри, взаєморозуміння, співтворчості, сприймали кожного учня як унікальну особистість й демонстрували це на уроці та поза ним. Задля того, щоб більше зануритись у внутрішній світ школярів, вивчити їх природні задатки та розвинути на цій основі творчі здібності нами було використано проблемне навчання, різні евристичні методи, різні типи та види творчих завдань. Учні декламували поетичні рядки, які відтворювали красу рідного краю, природи, явищ дійсності, обговорювали їх, підбирали до почутого власні слова-синоніми, грали у «словесне малювання», « в слова», «зобрази слово» тощо. Молодші школярі висловлювали свої захоплення, демонстрували подив, від побаченого та почутого, які свідчили про отриману ними естетичну насолоду, що були потужним стимулом подальшої їх творчої діяльності. Це засвідчило про те, що творча активність молодших школярів базується на емоційному їх інтелекті, з одного боку, та водночас впливає на його розвиток – з іншого. А тому ми використовували широке коло творчих завдань задля формування почуття прекрасного, естетичних смаків, які лежать в основі творчої діяльності та є засадничими творчих здібностей.

Наше експериментальне дослідження довело, що використані форми та методи навчання і виховання молодших школярів дали позитивний результат й підвищили чисельність учнів з вище середнього та високим рівнем розвитку, а саме:

- середній рівень творчих здібностей (знизився на 6 одиниць);

- вище середнього рівня розвитку творчих здібностей (збільшилась чисельність на 3);
- високий рівень (збільшилась кількість учнів з 2-х до 5-ти, тобто удвічі).

Це дозволяє стверджувати, що ми досягли поставленої цілі, за допомогою опори на емоційно-чуттєвий досвід та складові емоційного інтелекту учнів досягли позитивних результатів розвитку творчих здібностей школярів.

ВИСНОВКИ

Основним завданням сучасної освіти виступає гармонійний розвиток особистості, пошук та сприяння удосконаленню природних задатків та здібностей, творчого потенціалу. Творчий розвиток особистості складає основу її загального розвитку та, водночас, вказує на можливість самореалізації, самоствердження, користі на благо народу, суспільства у цілому. Проте, передумовою такого розвитку вважаємо емоційний інтелект як значущі вміння та навички керування собою, прогнозування подальших дій, взаємодії, вирішення різного роду завдань тощо. На актуальність проблеми емоційного й водночас творчого розвитку особистості – людини ХХІ століття, епохи змін, швидкоплинності інформації, наукового прогресу вказують основні нормативні документи про освіту, як-от: Концепція НУШ, Державний стандарт початкової освіти, Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту».

Здібності – це властивості індивіда, що є передумовою успішного виконання певних видів діяльності. Науковці виокремлюють поняття «задатки» – певні анатомо-фізіологічні особливості організму, на основі яких розвиваються здібності. Творча здібність – це здатність продукувати креативні ідеї, приймати нестандартні рішення, вміння швидко вирішувати завдання у нетрадиційний спосіб. Показниками творчих здібностей, на думку учених-психологів, виступають: висока продуктивність праці (різних видів діяльності), оригінальність, гнучкість мислення. Навчання та розвиток мають відбуватися одночасно, а процес розвитку творчих здібностей молодших школярів, своєю чергою, передбачає формування умінь та навичок користування набутими знаннями в повсякденному житті, нестандартних ситуаціях, в умовах, коли слід швидко прийняти нетипове рішення.

Питання розвитку творчих здібностей порушували у своїх працях відомі педагоги, а саме: Л. Антонюк, І. Баранюк, Д. Богоявленська, А. Богуш, О. Олексюк, Б. Гніденко, А. Давиденко, А. Добровольська, О. Дьяченко, Дж.

Гілфорд, Г. Костюк, І. Кульчицька, Н. Кічук, В. Клименко, В. Климчук, Є. Коршак, Н. Кузьміна, О. Кульчицька, М. Мартинюк, В. Моляко, О. Музика, Г. Падалка, Я. Пономарьов, Т. Равлюк, В. Рибалка, В. Роменець, О. Рудницька, О. Савченко, В. Сергієнко, Р. Стернберг, М. Холодна, Н. Ярьомич та інші.

У наукових колах ведеться полеміка про значення емоційного інтелекту для успішної життєдіяльності людини. У цілому вважається, що особистість, яка володіє емоційним інтелектом володіє важливими якостями, як-от: усвідомлення власних емоцій (уміння керувати та контролювати власний емоційний стан); свідоме управління емоціями, керування власним станом; здатність мотивувати себе до діяльності (самоконтроль, мотивація до діяльності задля досягнення поставленої мети); розпізнавання та розуміння емоцій інших людей (емпатія); уміння підтримувати доброзичливі стосунки з соціумом (позитивне ставлення, повага, вияв лідерських якостей, досягнення високих результатів міжособистісного спілкування) тощо. Емоційний інтелект – це «здібність особистості адекватно сприймати, оцінювати та виражати емоції, породжувати почуття, які сприяють мисленню; розуміти емоції та знання про них, уміння їх регулювати та контролювати, що сприяє власному емоційному та інтелектуальному розвитку». Емоційний інтелект тісно пов'язаний з мисленням, слугує переробленню інформації, яка впливає на емоційний стан особистості. Саме емоційний інтелект впливає на швидкість та ефективність когнітивних процесів, результативність вирішення завдань, досягнення поставлених цілей тощо. Здатність розуміти сутність емоцій дозволяє людині налагоджувати діалог та міжособистісні стосунки, створювати нові дружні взаємини, знаходити нового партнера, розширювати коло спілкування.

На завершальному етапі експериментального дослідження основним завданням було підведення підсумків проведеної роботи з молодшими школярами, оцінка та аналіз досягнутих результатів щодо розвитку їх творчих здібностей.

Наша мета полягала у формуванні творчої особистості, здатної ефективно діяти в умовах сьогодення, використовувати набуті знання, уміння та навички задля вирішення різних за складністю завдань. Упродовж всього періоду ми використовували різні підходи, форми та методи, засоби впливу на творчу активність молодших школярів, де особливе значення посідали: систематичне спостереження, опитування та анкетування учителів та батьків учнів, проектування нашої практичної (експериментальної) діяльності. Так, під час експериментального дослідження ми працювали з учнями експериментальної групи (учні 3-4 класів ЗЗСО) загальною кількістю 40 осіб. На початку нашого експериментального дослідження, ми виявили, що у більшості учням початкових класів притаманний середній (ЕК – 29, КГ – 10 осіб) та вище середнього (ЕГ – 9, КГ – 13) рівня розвиток творчих здібностей, в окремих випадках – високий (КГ – 2, КГ – 1). Здобувачів початкової освіти з низьким рівнем розвитку творчих здібностей не було виявлено.

На початку нашого експериментального дослідження молодші школярі проявляли й характерні для творчого розвитку ознаки, як-от:

- ініціативність (ЕГ – 6, КГ – 3 особи);
- підвищений інтерес до різних сфер (ЕГ – 10, КГ – 11);
- пізнавальна активність (ЕГ – 8, КГ – 6);
- креативність й винахідливість (ЕГ – 7, КГ – 4).

Ми визначили рівень творчих здібностей молодших школярів й виявили, що:

- учням у більшості властивий середній рівень розвитку творчих здібностей (ЕГ – 29, КГ – 10);
- незначна кількість молодших школярів демонструє вище середнього рівень творчих здібностей (ЕГ – 9, КГ – 13);
- високий рівень (ЕГ – 2, КГ – 1).

З метою підвищення рівня розвитку творчих здібностей молодших школярів ми створювали у класі сприятливу атмосферу довіри, взаєморозуміння, співтворчості, сприймали кожного учня як унікальну особистість й демонстрували це на уроці та поза ним. Задля того, щоб більше зануритись у внутрішній світ школярів, вивчити їх природні задатки та розвинути на цій основі творчі здібності нами було використано проблемне навчання, різні евристичні методи, різні типи та види творчих завдань. Учні декламували поетичні рядки, які відтворювали красу рідного краю, природи, явищ дійсності, обговорювали їх, підбирали до почутого власні слова-синоніми, грали у «словесне малювання», « в слова», «зобрази слово» тощо. Молодші школярі висловлювали свої захоплення, демонстрували подив, від побаченого та почутого, які свідчили про отриману ними естетичну насолоду, що були потужним стимулом подальшої їх творчої діяльності. Це засвідчило про те, що творча активність молодших школярів базується на емоційному їх інтелекті, з одного боку, та водночас впливає на його розвиток – з іншого. А тому ми використовували широке коло творчих завдань задля формування почуття прекрасного, естетичних смаків, які лежать в основі творчої діяльності та є засадничими творчих здібностей. Отже, розвиток творчих здібностей молодших школярів узалежнюється низкою чинників й, у тому числі, емоційним їх інтелектом, який слід формувати вже на ранніх етапах.

Наше експериментальне дослідження довело, що використані форми та методи навчання і виховання молодших школярів дали позитивний результат й підвищили чисельність учнів з вище середнього та високим рівнем розвитку, а саме: середній рівень творчих здібностей (знизився на 6 одиниць); вище середнього рівня розвитку творчих здібностей (збільшилась чисельність на 3); високий рівень (збільшилась кількість учнів з 2-х до 5-ти, тобто удвічі). Це дозволяє стверджувати, що ми досягли поставленої цілі, за допомогою опори на емоційно-чуттєвий досвід та складові емоційного інтелекту учнів досягли позитивних результатів розвитку творчих здібностей школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук Н. М. Дослідження творчих проявів учнів. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. *Психологія*. 2012. № 1009. Вип. 49. с. 257-259.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2-х кн.: навч.-метод. видання. К.: Либідь, 2003. 280 с.
3. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. К. : Фенікс, 2014. 136с.
4. Білик Т.С. Розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами ігрових технологій. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 10-11 листопада 2015 р./ за ред. Г. С. Тарасенко; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, інститут педагогіки, психології і мистецтв. Вінниця: ТОВ «Нілан – ЛТД» 2015.
5. Бондаренко Г. Формування творчої особистості школяра. З педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського. *Початкова школа*. 2013. № 38-39. С. 17-24.
6. Большакова І. Зробити працю школяра джерелом розумового задоволення і духовної радості: підготовка дитини до школи. *Початкова школа*. 2004. № 12. С.3-5.
7. Будій Н. Д. Творча обдарованість учнів: характерні особливості *Творчість як засіб особистісного росту та гармонізації людських стосунків: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2005. С. 27-28.

8. Будій Н. Д. Проблема розвитку творчих здібностей дітей шестирічного віку в контексті особистісно орієнтованого навчання *Особливості освіти дітей шестирічного віку: проблеми, пошуки, досвід, знахідки*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ: Київський міський педагогічний університет імені Бориса Грінченка, 2004. С. 21-23.
9. Будій Н. Д. Обдаровані діти: виявлення – навчання – розвиток. *Початкова школа на перехресті проблем: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Тернопіль: Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2004. С. 3-7.
10. Виховання дітей та молоді у демократичному суспільстві (на прикладі Польщі та України): *Збірник наукових праць/Наук.* ред. М. Чепіль, В. Петрик, М. Страдовські. Варшава. 2013. 246 с.
11. Гірний О.І., Савчин М.М. Проблема творчості у навчанні. *Педагогіка і психологія*. 2014. № 1. С. 51-56.
12. Давиденко П. Підготовка вчителя до розвитку творчих здібностей молодших школярів (у межах природничої та технологічної освітніх галузей). *NewInception*, 2025. № 3-4(17-18). С. 44-53. URL: <https://doi.org/10.58407/NI.24.3-4.4>
13. Закон України «Про освіту» 2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
14. Захарчин Г. М. Емоційний інтелект та креативність як сучасний інструментарій менеджменту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство / редкол.: Н. Н. Пойда-Носик (голов. ред.), М. М. Палінчак, Я. П. Дроздовський та ін. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 34. С. 76-80. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/34_2020ua/15.pdf

- 15.Зязюн І.А. Педагогічна майстерність: Підручник. 2-ге вид., доп. і переробл. К.: Вища шк., 2004. 422 с.
- 16.Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії. К., 2000. 238 с.
- 17.Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посібник. К.: МАУП, 2000. 312 с.
- 18.Інтегровані уроки читання та мистецтва як засіб розвитку творчих здібностей молодших школярів. 2020. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. № 66. С.7-11. URL: <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2021-66-7-11>
- 19.Іванова В.В. Психологічні особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів у позанавчальній діяльності. *Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості*. URL: http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v6/i16/app_v6_i16.pdf#page=118
- 20.Історія філософії: словник / за ред. В. Ярошовця. Київ: Знання України, 2006. 1200 с.
- 21.Клименко В.В. Етапи розвитку творчості. *Психологічна газета*. 2007. № 2. С. 24-29.
- 22.Клименко В. Умови творчого розвитку особистості. *Завуч*. 2003. № 33. С. 11-14.
- 23.Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1_11290-04#Text
- 24.Кошель А. В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів шляхом використання інноваційних технологій. *КОГОЕ: Мистецтво наукової думки*. № 6. 2019. С. 68-72.
- 25.Кремень В. Система освіти в Україні: сучасні тенденції і перспективи. *Трибуна*. 2021. № 5-6. С. 6.

26. Кузьмінський А.І. Педагогіка родинного виховання: навч. посібник. К.: Знання, 2006. 324 с.
27. Кульчицька О.І. Виховання почуттів дитини. К.: Т-во «Знання» УРСР. 1981. 32 с.
28. Лящ О.П. Емоційний інтелект як предмет психологічних досліджень. *Проблеми сучасної психології*. 2013. № 22. С. 324-335.
29. Маринюк Н. Розвиток творчих здібностей молодших школярів. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11142/1/9Marinyuk.pdf>
30. Марчук С. В. Теоретичний аналіз поняття емоційного інтелекту в психології. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія, 2022. №3., С. 20-23. URL: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.3.4>
31. Матвієнко О.В. Виховання школярів: педагогічні задачі та завдання. К.: Фоліант, 2005. 200 с.
32. Матвієнко П. Живодайні джерела патріотизму. *Дошкільне виховання*. 2001. №8. С. 8-9.
33. Матвієнко О.В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія: навчальний посібник. К.: ВД «Стилос», 2006. 543 с.
34. Матвеева Н. Майстерність учителя початкової школи у роботі з обдарованими дітьми: Навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, НАІР, 2014. 104 с.
35. Миропольська Н.Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика. К.: Парламентське видавництво. 2002. 204 с.
36. Мельник О.Г. Емоційний інтелект і критичне мислення. *Наукові записки*. Серія: Психологія. Вип. 12. 2009. С. 122-131.
37. Методи і прийоми розвитку інтелектуальних і творчих здібностей учнів початкових класів. Методичний посібник. Упорядник М. П. Крилевець. Полтава: ПОІППО, 2009. 92 с. URL: <http://pano.pl.ua/file/book/Krulevets.pdf>

- 38.Музика важлива для розвитку і взаємовідносин дитини. URL:
<https://childdevelop.com.ua/articles/develop/8582/>
- 39.Наталія Хом'юк. Теоретичні основи розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках природознавства. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Педагогічні науки*. Вип. 1 (52), 2022. С. 37-42. URL:
<https://journals.maup.com.ua/index.php/pedagogy/article/view/2249/2718>
- 40.Нова українська школа: порадник для вчителя/За заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с. URL:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/12/12/11/20-11-2018rekviz.pdf>
- 41.Нова Українська Школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> - 53
- 42.Носенко Е.Л., Коврига Н.В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції : монографія. Київ, 2003. 159 с.
- 43.Оксана Вашуленко. Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках літературного читання. URL:
<https://lib.iitta.gov.ua/717392/2/%D0%92%D0%B0%D1%88%D1%83%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E.%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf>
- 44.Павленко І.Г., Курліщук І.І. Особливості розвитку творчих здібностей учнів засобами мистецтва в сучасній загальноосвітній школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70. Т. 3. С. 89-94. URL:
http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/70/part_3/18.pdf
- 45.Пантюк О. Інтерактивні вправи на уроках музичного мистецтва. *Мистецтво в школі*. К., 2010, № 10. С. 2-6.

- 46.Панченко А. В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами ігрових технологій. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2018. № 8. С. 155-160. URL: <https://doi.org/10.31812/psychology.v0i0.7231>
- 47.Поліщук О.В., Шахрай О.М., Кругляченко А.Ю. Педагогічні аспекти розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках музичного мистецтва. URL: <http://194.44.189.250/bitstream/123456789/922/1/%d0%9f%d0%be%d0%b%d1%96%d1%89%d1%83%d0%ba%2c%20%d0%a8%d0%b0%d1%85%d1%80%d0%b0%d0%b9%2c%20%d0%9a%d1%80%d1%83%d0%b3%d0%bb%d1%8f%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be %d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f.pdf>
- 48.Побережна Г.І. Загальна теорія музики: підручник. К.: Вища школа, 2004.303 с.
- 49.Поліщук Л. Використання інтерактивних технік для формування й розвитку емоційно-чуттєвої сфери учнів на уроках музичного мистецтва. *Мистецтво в школі*. К., 2010, № 10. С. 7-12.
- 50.Постовий В.Г. Тенденції і пріоритети виховання дітей у сучасній сім'ї: монографія. К.: Ін-т проблем виховання АПН України, 2006. 190 с.
- 51.Радчук Н. Групова робота на уроках музики. *Мистецтво та освіта*. К., 2006, № 3. С. 24-27.
- 52.Ракітянська Л. М. Емоційний інтелект у структурі творчого потенціалу вчителя. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, № 63. 2019. С. 138-141.
- 53.Ракітянська Л. М. Генезис та сутнісний зміст концепту «емоційний інтелект». *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи: збірник наукових праць*. 2019. Вип. 66. С. 170-174.

54. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2005. 360 с.
55. Русин Г.А. Виховання учнів початкової школи на традиціях лемківської сім'ї: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. 184 с.
56. Савченко О.Я. Компетентнісний підхід як чинник модернізації змісту освіти. Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: дидактико-методичні аспекти: Дайджест 2. Донецьк. 2012. 142 с.
57. Сідун М.М. Особливості процесу спілкування молодших школярів у шкільному колективі. *Наук. Вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2017. Вип. 1 (40). С. 259-261.
58. Сімонова В.В. Розвиток міжособистісних взаємин у молодших школярів. *Наукові здобутки студентів Інституту людини.* 2017. № 1 (17). С. 124-133.
59. Сокур А.А. Сучасні програми розвитку творчих здібностей молодших школярів. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2008/visnuk_46.pdf
60. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу / За ред. Т. Піроженко. Київ; Кіровоград: Імекс, 2014. 119 с.
61. Сухомлинский В. Сердце отдаю детям. Київ: Рад. школа, 1972. 245 с.
62. Теорія виховання: навчально-методичний посібник для студентів і викладачів педагогічних навч. закладів/Автор і упорядн. Л. І. Хімчук. Івано-Франківськ: Вид. Кушнір Г.М., 2011. 194 с.
63. Формування освітніх компетенцій дитини: проблеми, розвиток, супровід: *Збірник матеріалів II Всеукраїнського науково-методичного семінару для науковців, практичних працівників та студентів (27 березня 2014 року)* / [гол. ред. І. П. Рогальська-Яблонська та ін.]. Умань. 2014. 116 с.

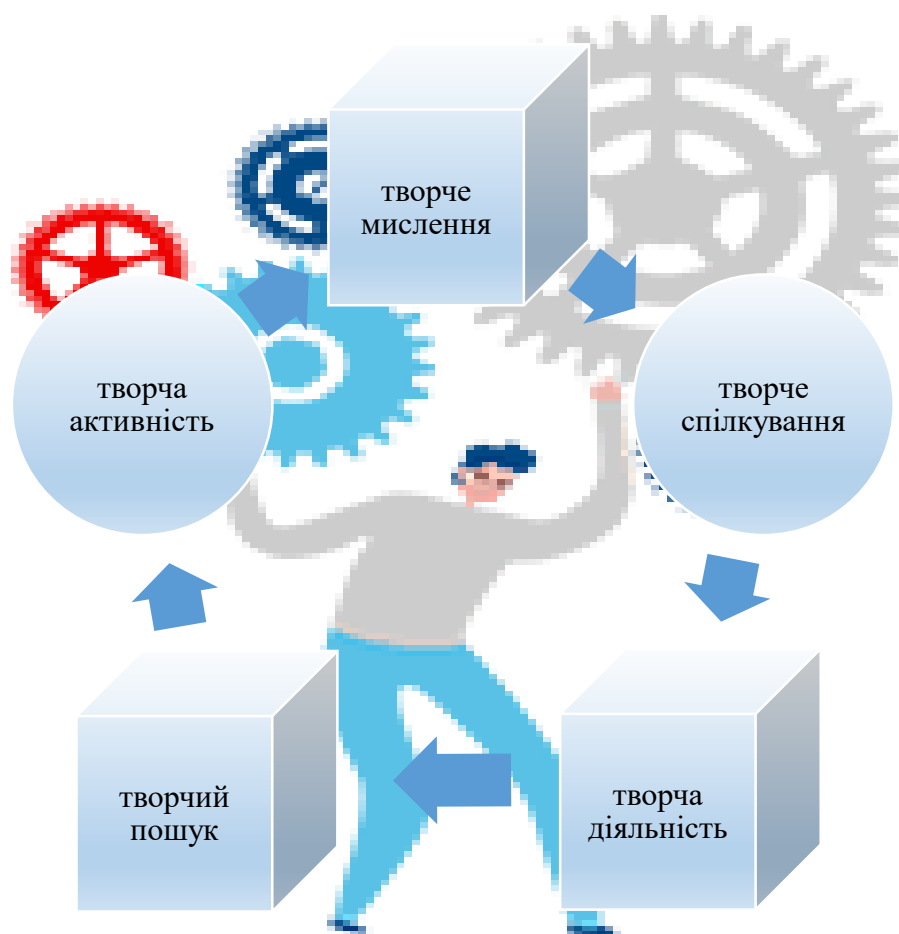
- 64.Хомуленко Т.Б. Стиль сімейного виховання як чинник розвитку пізнавального інтересу молодших школярів: Монографія. Харків: ХНПУ, 2011. 206 с.
- 65.Цюпенко Т. Емоційний інтелект як засіб розвитку психологічної стійкості особистості в умовах сьогодення. *Наукові записки. Серія: Психологія*, 2024. №4. С.109-115. URL: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-4-16>
- 66.Чорноус В. Творчі здібності особистості: визначення, сутність, структура. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 5 (1). С. 82-87.
- 67.Шевчук Т. Народні ігри як засіб розвитку емоційно-почуттєвої сфери дітей. *Початкова школа*. 2000. № 4. С. 32.
- 68.Шевцова Г. Г. Молодший шкільний вік: традиції та інновації в дослідженнях. *Педагогічні науки: Зб. наук. праць. Вип. LXVIII*. Херсон: Вид-во ХДУ, 2015. С. 134-138.
- 69.Шелестова Л.В. Розвиток творчих здібностей учнів в умовах профільного навчання: кількісно-якісний аналіз емпіричних даних. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 3. С. 99-109. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/476/406>
- 70.Шпак М. М. Емоційний інтелект як особистісний ресурс забезпечення психологічного благополуччя молодших школярів. *Наука і освіта*. 2016. № 5. С. 266-270.
- 71.Шульга Л., Гончарова, В. Педагогічні умови розвитку творчих здібностей учнів початкової школи засобами гри. *Молодий вчений*, 2023. № 11 (123). С. 91-95. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-11-123-32>.
- 72.Шуть Микола. Школа ігромайстерності. К.: Вид. дім «Шкільний світ» Вид. Л. Галіцина, 2006. 128 с.

73. Щиголєва А. Застосування інтерактивних технологій на уроках музичного мистецтва. *Мистецтво в школі*. К., 2011, № 9. С.4-7.
74. Янковчук М.М. Розвиток обдарованості: практичний досвід. *Обдарована дитина*. 2010. № 8. С. 35 - 37.
75. Dubrovska, L., Dubrovskiy, V., Butenko, S. Сучасні педагогічні завдання та методи розвитку творчих здібностей молодших школярів (І циклу). *Наукові записки*. Серія: Психолого-педагогічні науки Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. 2022. № 2. С. 61-68. URL: <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2022-PP-2-61-68>

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура творчої особистості

Додаток Б

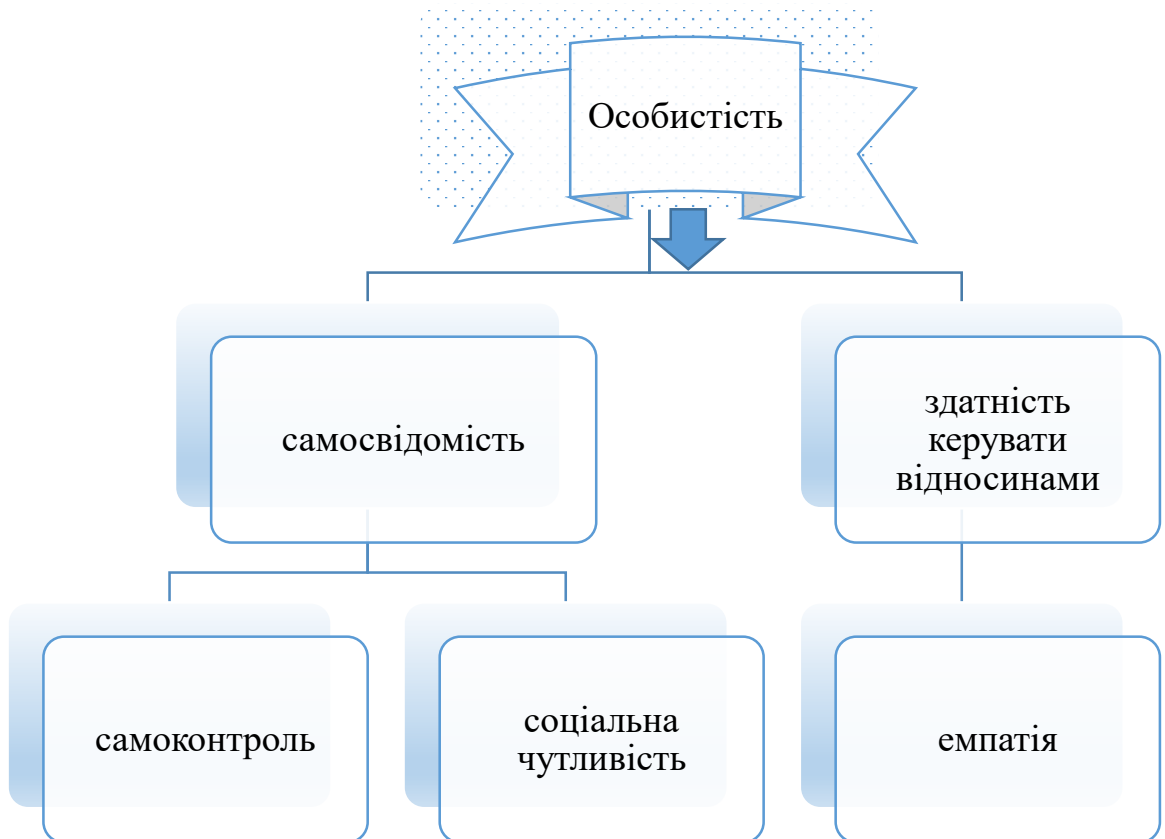
Особливості творчої діяльності молодших школярів

Додаток В

Емоційний інтелект особистості

(за Д. Гоулманом)

Додаток Д

Показники високого рівня емоційного інтелекту молодших школярів

